

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833 - 1857).

REPRODUCCIÓ DE LA COPIA ORIGINAL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL - 1989

de 1842: la de Orense, instalada en 5 de Diciembre de aquel año: la de Guadalajara, creada en 9 de los mismos: la propagacion de la escuela normal de Soria en toda la provincia por medio de cuarenta y nueve escuelas dominicales: la instalacion completa en Lérida en 26 de Diciembre de 1841 de una escuela normal y una de párvulos: la creación de otra escuela normal en Salamanca en 6 de Marzo de 1842, abierta definitivamente en 10 de Octubre: el establecimiento de la de Albacete en 8 de Marzo del mismo año: abierta ya provisionalmente en 6 de Febrero: la de Huesca instalada en 5 de Marzo de aquel año: la de Jaen, creada en 9 de Noviembre de de 1842, y consolidada con las disposiciones del Gobierno en 22 de Agosto de 1843: la de Palma, en Mallorca, abierta en 17 de Octubre de 1842: la de Búrgos, creada en 22 de Agosto de 1843: la de Leon, instalada en 4 de Octubre de 1843: Avila, abierta en 19 de Octubre de 1843: son otros tantos esfuerzos hechos en favor de estos inestimables establecimientos". (1750)

A continuació ens recorda concretament les Escoles normals existents:

"En Albacete, Avila, Badajoz, Baleares, Cáceres, Castellon, Ciudad Real, Córdoba, Guadalajara, Huesca, HJaen, Lérida, Logroño, Lugo, Madrid, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Segovia, Soria, Tarragona, Teruel, Zamora, y van á instalarse inmediatamente las dos creadas ya, en Búrgos y en Leon: total 27". (1751)

De totes maneres considera que podien haver estat moltes més, si a les províncies s'haguesin adequat a la pretensió del Govern provisional, que pretenia superar els obstacles que no facilitassin la creació de normals.

Però pensa que la Normal central de Madrid es trobava en franca decadència, per això pensa que ha de cumplir el paper d'escola normal provincial, i considera acertada la mesura del Govern central de dotar-la convenientment. (1752)

La raó d'aquesta decadència podria estar en que la missió inicial de la Normal Central estava complida, perquè les primeres promocions que en sortiren s'havien encarregat de crear la majoria d'aquestes Escoles per les províncies, i si tenim en compte el que ens assenyala Soler Balada, quan diu:

"Si tenemos en cuenta que la primera promoción que terminó sus estudios en 1841 se componía de 45 maestros, la segunda, de 22, y la tercera de 16, en 1843 se habían formado 83 maestros pensionados por las provincias. En dicho año, dado que la Escuela Normal Central no ha sido creada por la Diputación Provincial de Madrid, y esta provincia no cuenta con establecimiento propio, el Gobierno crea 30 pensiones para los alumnos. Estas pensiones no llegaron a cubrirse en su totalidad en ninguno de los años siguientes, como se desprende de la información anterior, por lo que no es extraño que en 1846 se plantee su reducción. Esta escasez de aspirantes parece, por otra parte, lógica, dado que las más amplias enseñanzas de la Escuela Normal Central se justificaban por el hecho de la colocación de los maestros formados en ella como profesores de las restantes normales, ahora limitados a dos desde la legislación de 1843, o como maestros de las escuelas de instrucción primaria superior, que en estos momentos el Gobierno aún no se ha decidido a abandonar". (1753)

Malgrat aquesta situació a 1845 s'intenta recuperar el protagonisme de les Normals, vegeu sinó la Reial ordre de 21 de novembre de 1845, signat per Pidal on s'exigien als aspirants al títol de mestre d'instrucció primària diversos estudis:

"El fácil acceso al profesorado de la primera enseñanza es ciertamente una de las causas que mas contribuyen al estado lamentable en que se hallan nuestras escuelas. Sin mas garantias para probar la idoneidad y suficiencia de los que aspiran al ministerio público que un exàmen, no siempre riguroso, de materias determinadas, cualquiera se encuentra autorizado para entrar en esta carrera, y y dedicarse a una ocupacion de la mas alta importancia para el Gobierno, y de graves y trascendentales consecuencias para la sociedad. Establecidas hoy las escuelas

de instruccion primaria en casi todas las Provincias, es indispensable y conveniente que se fije la atencion en obtener los resultados provechosos que de su planteacion y sostenimiento ha de repostar el pais. En su consecuencia y uniendose à esta consideracion la de que tan útiles seminarios adquieran de una vez la estabilidad y disciplina, la ha dignado adoptar las disposiciones siguientes:

1ª Desde Marzo de 1846 ninguno será admitido á exámen para obtener titulo de maestros de escuela elemental de instruccion primaria sin hacer constar que ha asistido tres meses por lo menos á alguna de las escuelas normales de provincia.

2ª De Setiembre del mismo año, la asistencia á la escuela normal deberá haber sido de seis meses por lo menos, y de un año escolar desde setiembre de 1847, ...". (1754)

I l'Escola Normal Central haurà d'admetre 20 residents per cumplir aquesta normativa, i a 1847 es plantejava la reducció de les Normals de província, (1755) i per Reial decret de 30 de març de 1849. passen d'esser 30 a haver-n'hi 42, d'aquesta qüestió en parlarem posteriorment.

Un dels primers que influeixen en el plantejament de la potenciació de les Escoles Normals va esser Pablo Montesino, que probablement escrivís aquest article en el B.O.I.P.: "Escuelas normales.= Su organizacion.= Medios y modo de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento", a la seva secció de "Parte no Oficial" del 28 de febrer de 1841, a on es deia:

"... Las escuelas que vamos á tratar no son las que últimamente se titulaban entre nosotros escuelas normales, ni aun lo que en nuestro idioma expresa la palabra normal. Mejor convendria el nombre de seminario de maestros, y asi se llaman en efecto muchas veces cuando se quiere significar con precision el verdadero objeto. No es esta la ocasion de escribir la historia de estos establecimientos; á nuestro propósito bastará decir que han tenido su origen en Alemania; y que no han sido invencion ó creacion repentina y casual. Han

sido resultado de un siglo de modificaciones, ensayos y adelantamientos progresivos de los gobiernos y de los individuos. Una perseverancia característica de aquellos pueblos han llevado a estas escuelas á un grado tal de perfeccion que ha producido el convencimiento general de su utilidad, y ha sido preciso establecerlas sucesivamente en todos los Estados de Europa.

Dos consideraciones principales han hecho sentir la necesidad de escuelas de esta clase: 1ª La mayor importancia, mayor extension y diferente direccion que se da á la primera enseñanza: 2ª La gran dificultad, ó quizás imposibilidad absoluta de hallar maestros capaces y en número suficiente para dar esta enseñanza, si la accion del Gobierno no facilita los medios de instruccion necesaria para el ejercicio de la profesion, hasta el punto de que no cueste grandes sacrificios pecuniarios, ni el empleo de muchos años á los que se dediquen á ella". (1756)

Es tractava de trobar el personal idoni per exercir la professió o preparar els elements necessaris per dur a terme una ensenyança més adequada a les necessitats de la societat, i la manera d'aconseguir-ho era establir escoles especials destinades exclussivament a la preparació de mestres. (1757). Aquest és, segons l'articulista, l'objecte pel que es crearen les Escoles Normals i "...las consecuencias serán de la mayor influencia en el bienestar de la sociedad, y se habrá logrado uno de los beneficios mas importantes al género humano". (1758)

Amb aquest article no tan sols podem comprendre l'objectiu inicial en que es plantejaren les Escoles Normals o seminaris de mestres, També ens ajuda a conèixer la seva justificació inicial, des de la perspectiva d'algú que hi va participar decididament, i que possiblement fos Pablo Montesino.

A l'article, entre altres coses, ens explica que la Normal:

"La escuela normal viene á ser un doble establecimiento en cuanto necesita llegar al seminario una escuela de niños destinada al estudio práctico de aquello mismo que los discípulos aprenden teóricamente en algunas de las asignaturas superiores; donde estos vean aplicar y apliquen por sí mismos lo que se les dice relativamente á métodos generales ó especiales de enseñanza, medios y modos diferentes de enseñar lo que corresponde a la enseñanza elemental mas amplia; gramática castellana, geografía, historia, principios de geometría y dibujo delineal. Por esta razón la escuela normal supone un edificio capaz, no solo para la escuela de niños referida y la escuela superior de maestros, sino tambien para algunas habitaciones. Por una parte la duración de la enseñanza diaria en una y otra escuela no puede o no debe bajar de tres horas por la mañana y otras tantas por la tarde;..."

(1759)

En aquest mateix article es parla també de les matèries que s'han d'ensenyar a la instrucció primària superior com: més amples nocions d'aritmètica que a la instrucció primària elemental; elements de geometria i les seves aplicacions més utilitzades; dibuix lineal; nocions generals de física i d'història natural; i elements de geografía i història.

(1760)

Les Escoles Normals, per tant haurien d'impartir instrucció primària elemental i superior, serà necessari agregar una assignatura de principis generals d'educació, mètode d'ensenyar i pedagogia, tal com s'havia fet a l'Escola Normal Central. Sense oblidar la religió i la moral. (1761)

En aquesta línia, el B.O.I.P. a la secció de "Variedades" del nombre 3 sen's presenta notícies sobre l'esmentada Escola Normal Central, amb l'epígraf: "Exámenes de la Escuela Normal de instrucción primaria de Madrid", (1762) escrit en el

que es presenta l'acta a que fa referència el títol, el qual fou presidit per Manuel José Quintana, com a president de la Direcció General d'Estudis, i en el qual Pablo Montesino va pronunciar un discurs, com a Director al mateix temps de la Direcció General d'Estudis i de l'Escola Normal Central.

Discurs en el que, entre altres coses, feia una justificació de l'efectivitat que suposava la institucionalització de la formació dels mestres en relació a la reforma de la primera ensenyança, perquè podria esser més general i efectiva; tot considerant que els mestres estarien preparats no tan sols per ensenyar sinó principalment per educar al poble de la manera més convenient en el seu benestar i en el de la societat en general. No es tracta, pensa Montesino, d'oferir al poble els mitjans per instruir-se sinó que han de donar-li instrucció al mateix temps que els mitjans per superar-la.

D'aquestes primeres paraules ens dedueix que al poble se li ha de donar una instrucció útil amb totes les conseqüències i:

"... la instrucción de que el pueblo necesita para desenvolver en primer lugar su capacidad mental, ejercitando su razon en aquellos objetos que la naturaleza misma indica como propios y oportunos para producir este desarrollo. Van a preparar una instrucción que prepare a los individuos para la vida ulterior a que

están destinados, i les proporcione medios de mejorar su condición, utilizando el trabajo en las diferentes especies de industria lícita y provechosa á sí mismos y á los demas; una instruccion capaz de excitar su curiosidad racional y con ella el deseo de saber y gusto en el aprender lo que otros saben y muchos de su clase ignoran; capaz de inducirles aficion á la lectura, y hacerles sentir el placerpuro que de ella resulta; capaz en fin de darles á conocer sus verdaderos intereses, de llevarles á que piensen por sí y dejen de ser instrumentos y víctimas de intereses ajenos que desconocen". (1763)

No es conforma amb aquest tipus d'educació, ja que pensa que no és suficient per aconseguir la felicitat, l'honradesa és abans de la ciència, o que la prosperitat i el saber han d'anar junts, part de l'educació com a més important. Però el punt d'aquestes reflexions educatives que ens interessa destacar és:

"Persuadidos de que esta es la grande obra y este debe ser el digno objeto de su profesion, se ha informado, y ha examinado y aprendido los medios de enseñar la virtud y precaver los vicios; enseñanza especial y dieferente de la que se da en lecciones sistemáticamente arregladas á uno ú otro plan, ó en prácticas ordinarias mas ó menos racionales y útiles. Han comprendido que esta interesante enseñanza consiste principalmente en formar hábitos provechosos, sostenidos en la infancia por medio del ejemplo y de una disciplina proporcionada á la edad y circunstancias del individuo; fortificados despues con principios y máximas saludables acomodadas á los progresos de su enetendimiento". (1764)

Per a mi la seva concepció educativa que reflecteixen a aquestes pàgines és populista, però considera que cada classe social ha de tenir el seu lloc a la societat, en tot cas l'educació podrà servir com a element de promoció. I a la cita anterior es veu com Montesino pensa en una edu-

cació moralista, però utilitarista, l'ensenyança que recomana Pablo Montesino com a adequada ha de contemplar la transmissió d'uns hàbits i una disciplina, convenients per a la salut moral dels infants.

Els mestres, sobretot els de nova fornada:

"Serán los primeros y mas eficaces colaboradores en la gran obra de mejorar la suerte del pueblo, reformando sus costumbres para establecer el orden necesario de la vida civil; aumentando su inteligencia para que el pueblo mismo procure su verdadero bien por los medios que conducen á conseguirlo, y aspire cada uno á la comodidad y a la abundancia, y no á que los demas renuncien á ellas". (1765)

Aquests mestres de nova fornada dels que parla Montesino en el seu discurs són sobretot els que s'examinaren a continuació de les paraules del propi Montesino:

"EDUCACION Y METODOS DE ENSEÑANZA.

Provincias.

Lugo	Segundo año	D. Cayetano Hermógenes Palacios.
Jaen	Idem	D. Miguel Garrido
Toledo	Idem	D. Cayetano de Martin y Oñate.

RELIGION Y MORAL.

Cáceres	Primer año	D. Candido Sanchez de Bustamante.
Leon	Segundo año	D. Manuel Nieto Imaz
Cáceres	Idem	D. Antonio Beltran.
Cádiz	Idem	D. Manuel Maria Romero.

GRAMATICA CASTELLANA.

Lérida	Primera año	D. Domingo de Miguel
Valencia ...	Segundo año	D. Felipe Santiago Morenilla.
Santander ...	Idem ...	D. José de Arce Bodega.
Sevilla	Idem	D. Pedro Sanchez
Huelva	Idem ...	D. Justo Garrido

ARITMÉTICA.

Sevilla ... Primer año ... D. Juan Acenogui.
 Barcelona ... Segundo año.... D. Laureano Figuerola.
 Valencia ... Idem ..... D. José María Ania.

GEOMETRIA.

Málaga ..... Priemer año ... D. José Torres.
 Soria ... Segundo año ... D. Manuel Logroño.
 Guadalajara ... Segusndo año ... D. Juan Jimeno.
 Albacete ... Idem .... D. José María Guillen.

FISICA Y QUIMICA.

Jaen .... Primer año ... D. Manuel Ruiz Romero.
 Gerona ... Segundo año ... D. Bruno Barnoya.
 Cádiz ..... Idem ... D. José María Lacort.
 Huesca .... Idem ..... D. Mariano Carderera.

HITORIA NATURAL.

Salamanca .... Segundo año... D. Lázaro Ralero.
 Madrid ..... Idem ..... D. Manuel Lopez.
 Málaga .... Idem .... D. Salvador de la Chica.

GEOGRAFIA É HISTORIA.

Tarragona ... Segundo año ... D. Joaquin Benet.
 Badajoz .... Idem .... D. Francisco Rodriguez Castillo.
 (1766)

Com veis en aquesta llista hi trobam personatges com Laureà Figuerola (Barcelona), Joaquim Benet (Tarragona), Mariano Carderera (Osca), entre d'altres.

Per altra banda, a: "Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de instruccion primaria del reino los dos años de estudios prevenidos por la disposicion segunda de la Real órden de 8 de Abril de 1838, y por el art. 16, título IV del reglamento interino de dicho establecimiento, han sido examinados con aptitud para el planteo y direccion de las escuelas normales en

las respectivas provincias, para las cuales han sido comisionados y que se expresan á continuacion..." Aquí hi figuren elements o personatges com Mariano Carderera (Osca), futur director de la seva escola Normal, Joaquim Benet (Tarragona) i primer director de la seva Normal, Antonio Fontava (Tarragona), primer director de l'escola Annexa, entre d'altres. Dels alumnes externs però matriculats com a interns figuren: José Maria Flores, d'Oviedo, futur director de la seva escola Normal; Laureà Figuerola, de Barcelona, també futur director; Odon Fonoll, futur director de les escoles Normals de Lleida i Barcelona. (1767)

En aquesta mateixa línia de presentar notícies referents a les Normals i a la seva institucionalització, ens hem de fixar en el que figura sota el títol "Variedades: Celo de las Diputaciones y Autoridades políticas superiores de provincia por los progresos de la educacion pública. =Establecimiento de Escuelas Normales.= Visita general de las escuelas comunes". Aquest article té importància per l'entramat institucional educatiu de les institucions citades. Si bé suposa que no es pot fer una valoració del servei, de la funció de les comissions d'instrucció pública, ni del paper que jugaven les autoritats, però:

"Reconociendo como reconocemos el deber de un periódico destinado á promover la educacion e instruccion pública bajo la proteccion del Gobierno, de dar ejemplo de respeto á las autoridades establecidas,

procuraremos evitar acusaciones ó cargos que puedan disminuir la consideracion debida á los que gobiernan en nombre de la ley, y á los establecimientos, corporaciones é individuos que tienen á su cuidado la enseñanza; pero no podemos menos de lamentar el triste cuadro que representan muchos pueblos y provincias enteras donde nada ó apenas nada se ha hecho por mejorar la condicion moral del pueblo, y donde la educacion de las gentes pobres no se aprecia ni merece mas que mereció en los tiempos de mayor ignorancia y rusticidad. Estas quejas justas, necesarias, y en nuestro concepto saludables, llevaran consigo algunas advertencias y haran recuerdos importantes á la instruccion general; por mas que sean alguna vez desagradables á los que descuidan su deber en esta parte". (1768)

Com aquell que no diu res i sense fer personalismes, ens afirma: "pero si de nuestras manifestaciones resulta que algunos individuos ó corporaciones el grave mal que ocasiona al pais, ..." (1769) També és veritat que a continuació elogia les comissions superiors provincials per la seva fidelitat al Govern. La crítica s'adreça a alguns caps polítics per no haver fet més per la creació de l'escola Normal de la seva província, crítica molt coherent amb el que passava en aquells moments per les ments liberals.

Proposa als caps polítics una estratègia difusora de les escoles comunes, especialment pels pobles que no en tenen. Consideren que la situació de la instrucció de molts de pobles és d'abandonament. És important per ells que l'educació sigui l'eina de millorar la condició física i moral dels pobles, i com a fonament de tota classe de progressos.

El 15 de març de 1842 es repeteix la història de la publicació dels examens de la Normal Central:

"El 13 de Marzo se celebraron estos en el salon principal de la escuela bajo la presidencia á primera hora del Excelentísimo Señor Ministro de Gobernacion, y despues del Excmo. Sr. D. Manuel José Quintana, como presidente de la direccion general de Estudios, y presenciando el acto varios individuos de la misma, y una numerosa y lucida concurrencia de las personas mas distinguidas, entre las cuales se hallaban al Excmo. Sr. Presidente del Congreso de Diputados, y algunos señores Senadores y Diputados.

El Ilmo. Er. D. Pablo Montesinos, director general de Estudios, y que lo es de la escuela, leyó el siguiente discurso:". (1770)

Com es veu a continuació en Pablo Montesino va pronunciar un discurs com corresponia a la seva qualitat de director de l'Escola Normal central. Pretenia donar testimoni públic de l'aprofitament dels alumnes de l'Escola. I de la projecció que tenen en el sistema educatiu. Sobre els exàmens de 1841 ens indica:

"De los cuarenta y cinco alumnos que concluyeron su curso de estudios. han continuado dos de entre los que merecieron la nota de sobresalientes con el fin de extender sus conocimientos en algunos ramos, por especial gracia de las diputaciones de Santander y Huelva; gracia de que verosimilmente no tendrán motivos de arrepentirse. Estos dos alumnos estan presentes, aunque dispensados ya de exámen. Los restantes se hallan generalmente en sus respectivas provincias, y debemos decirlo, presentando servicios importantes. Nos referimos particularmente á las de Barcelona, Tarragona, Castellon, Lérida, Teruel, Huesca, Cádiz, Córdoba, Badajoz, Cáceres, Salamanca, Zamora, Orense, Soria, Avila, Segovia, Guadalajara y Albacete. En algunas de estas se han adoptado ya los medios para el establecimiento de Escuela normal de provincia, y se halla en ejercicio la escuela práctica de niños correspondiente á estos establecimientos". (1771)

Altres alumnes, sempre segons aquest discurs, es dedicaren a la vista d'Escoles, juntament amb altres mestres comissionat a tal efecte. Dels trenta nou alumnes matriculats a l'escola i que es presentaren a examen el 13 de març, cal destacar Joaquin Avendaño de Pontevedra i examinat d'Història Natural, que després fou conegut per les seves publicacions pedagògiques. I des del punt de vista d'interès per a Mallorca cal indicar que a la secció d'Educació es va examinar Miquel Sureda y Ferrer, que llavors va esser professor de l'Escola Normal de Palma. (1772)

Paral·lelament en aquesta Escola Normal central a Madrid hi havia una "Academia Literaria de Profesores de Primera Educacion", i el Butlletí ens presenta notícia el 31 de març dels exercicis que es celebraren des del 24 de febrer de 1842 fins el 30 de novembre. (1773) No ens donen gaire més informació que la llista dels que Sustenterien els exercicis, les característiques de les sessions extraordinàries rebrà els escrits presentats per millorar la instrucció primària.

La Comissió d'exàmens per a mestres d'escola elemental i superior d'instrucció primària, va eleborar un Reglamento de exámenes para maestros de escuela elemental y escuela superior de instruccion primaria, i que queda explicat en aquest part no oficial del nombre 28 del Butlletí, i que a més ens valora els exàmens en sí, d'aquesta manera:

"Se ha dicho con razon, que lso exámenes en general son en manos del Gobierno ó de las autoridades encargadas por él del cuidado de la instruccion pública, el solo

medio seguro de conocer el verdadero estado de la enseñanza, de promoverla y hacerla efectiva donde y cuando sea necesario. El resultado de los exámenes bien entendidos es la prueba enequívoa de aplicacion y aprovechamiento de maestros y discípulos, ó de ineptitud en aquellos, negligencia é ignorancia en todos. Resorte susceptible de la fuerza necesaria para impeler convenientemente la instruccion que se da en los establecimientos públicos; aplicable á todas las clases desde las inferiores en las escuelas primarias, hasta las superiores en las universidades y estudios elevados de toda clase; é importante sobre todo cuando se trata de autorizar para el ejercicio de las profesiones que influyen mas directamente en el bien ó mal estar de los individuos y de la sociedad en general, es suficiente por si solo para obtener lo que no es posible lograr con decretos, órdenes y disposiciones; .." (1774)

Obstacles , barreres, esforç de l'Estat i dels particulars per reformar l'ensenyança, els deures imposats als aprenents i als qui ensenyen, no tenen per objecte únic ni principal el suplir la ineficàcia i freqüent nul.litat dels exàmens, sinó proporcionar mitjans per millorar la instrucció. Però els exàmens no es poden eliminar:

"El cocepto equivocado de que la simple formacion de establecimientos i ordinaria administracion de la enseñanza pública podian suplir á los exámenes, ha podido contribuir poderosamente al abandono y consiguiente inutilidad á que han estado generalmente reducidos estos. .... En donde quiera que la instruccion pública dirigida por el Gobierno ha hecho últimamente progresos notables, han sido estos efectos inmediato de la eficacia de los exámenes; ó los mismos adelantamientos han producido y generalizado la idea de dar á los exámenes todo el poder de que son susceptibles para obtener resultados positivos; ó uno y otro, que es lo mas probable; viniendo á ser de este modo los exámenes causa y efecto á un mismo tiempo de las mejoras progresivas en la instruccion. Tambien es indudable que cada dia se va dando nueva y mayor importancia á este medio de estimular la aplicacion

y cerciorarse del aprovechamiento; y que ha venido á ser para algunos Gobiernos ilustrados un negocio tan serio por sus consecuencias, que no se deja ya al arbitrio de un maestro como resultado de un exámen al arbitrio de cada uno, la censura buena ó mala, ni aun de los jóvenes que comienzan sus estudios y se hallan en las clases inferiores". (1775)

Ens indica que es necessari que a Espanya hi hagi una reforma en aquest nivell i divulgar un nou mètode d'exàmens, i és en aquest sentit que a la llei de 21 de Juliol de 1838 es va crear una comissió especial d'exàmens dels que aspirassin al títol de mestre, ressaltant la seva importància.

Els exàmens per treure el títol de mestre es volien fer més eficassos i es volia que requirís més coneixements, i una nova forma de preguntes, nocions als nous mètodes d'educació i ensenyança, proves escrites i orals, elevar acta al respecte, on havia de constar substancialment el que es demanava i responia, i en conseqüència l'aptitud dels examinadors i dels examinats .

Es queixa de la inaptitud dels que presentaven als exàmens i es recomana com a urgent necessitat: trobar remei en aquest problema de la inaptituds de molts dels examinats, i aconseguir mestres aptes per millorar l'educació dels habitants dels pobles.

Però, com abans hem indicat, el procés d'institucionalització de la formació dels mestres era irreversible i aquests exàmens eren una formula a extingir, perquè poc a poc els que volguessin exercir la professió de mestre haurien de passar per les Escoles normals.

Per potenciar aquesta idea en el B.O.I.P. es publicaven notícies com els actes de inauguracions de les diferents

Escoles Normals de províncies. D'entre les quals podem esmentar el discurs inaugural de l'Escola Normal de Salamanca pronunciat per Sr. D. José Marugan, cap polític d'aquesta província el 10 d'octubre de 1842:

"La diputacion provincial ha procurado que la eleccion de maestros recayese en personas dignas que correspondiesen á sus esperanzas y promoviesen provechosamente los intereses de la provincia. En cuanto á la parte material y de adorno tengo la vanagloria de anunciar que la escuela normal de Salamanca no tiene nada que envidiar á las capitales. Llena mi alma i placer un satisfactorio presentimiento de que nuestros trabajos no serán perdidos, y que llegará un dia en que la provincia contemple con orgullo nuestra obra...." (1776).

És un discurs molt polític que fonamenta els seus plantejaments educatius en la il·lustració i el paternalisme oficial induïts per una gran dosi de patriotisme.

Per altra banda, el discurs pronunciat pel Director de l'Escola Normal D. Lázaro Rolero, ex-alumne de la central de Madrid, s'esforça en elogiar la labor educativa que s'ha de dur a terme a aquestes escoles, dins l'esperit patriòtic espanyol, i considera que l'objecte de l'Educació ha d'esser:

"... modificar el hombre fisico, inteligente y moral, ó lo que es lo mismo, formarle para la sociedad. El niño, pues, necesita cuidados para no perjudicar su salud, y para facilitar su perfecto desarrollo; para cultivar ventajosamente y en armonia sus facultades intelectuales, y sobre todo para que aprenda á ser útil á sus semejantes y á la nación entera..." (1777)

Es un botó de mostra de com s'hauria de preparar la mentalitat del futur mestre.

En aquest aspecte també, particularment, m'interessa resaltar la notícia que presentava sobre l'"Escola Normal en Palma de Mallorca" que es publica amb:

"Con el proposito de dar publicidad á todos los actos relativos al aumento y mejora de la instruccion primaria, nos compacemos sobremanera en poder dar testimonio de la instalacion de la escuela normal en Palma, capital de Baleares, tributándole al mismo tiempo el aplauso mas cumplido que le cabe. este establecimiento es á manera de un vestíbulo preparado á la juventud estudiosa para dirigir sus primeros pasos hácia el grandioso objeto de perfeccionar la inteligencia humana: y el mas solido fundamento de esta obra es el emprenderla desde su punto mínimo al máximo con aquella armonía y proporcion que le corresponden; asi lo comprendió la comision provincial, encargando á dos vocales de su seno D. Antonio Fluxa y D. Bartolomé Mestre, presbítero, la formacion de un dictámen que abrazase todas las partes de dicha empresa. Las reiteradas disposiciones del Gobierno así lo reclamaban tambien, y mas que todo el abandono en que yacia este ramo en casi todas las escuelas de los pueblos. (1778)

Pareix que existiren dificultats perquè les autoritats militars exigien l'edifici de l'ex-covent de San Francesc per utilitzar-lo com a quarter.

Però una de les coses que ens criden l'atenció és la mala ortografia que s'utilitza per esmentar els pobles d'on provenien els alumnes:

"...El populoso Jelanitx, el vasto Manacer, el Lumsayar, Soller, Pollenza lo mismo que Joija y Ciudadela nombraro dos alumnos, uno las demas poblaciones, de manera que llegarán á contarse cincuenta y ocho los educandos".(1779)

No n'acerten ni un perquè recordam que fan referència a: Felanitx, Manacor, Llumajor, Soller, Pollença. Només és correcte el topònim Sóller.

Un article que m'ha semblat interessant pel tema que tracta, en la línia de preocupació pel tema del magisteri, i que ve a ésser l'avang per a un estatut del professorat, és el titulat: Del profesorado ó magisterio público, que figura en el B.O.I.P. del 31 de març de 1845 firmat per J.M.C.. Es considera la necessitat i utilitat dels mestres. (1780)

Es pretén demostrar que:

1º Que el Magisterio es necesario en todo pais civilizado, porque es el mas fecundo y seguro medio de generalizar la educacion popular.

2º Que supuesta la necesidad del Magisterio, es mas útil y ventajoso que la enseñanza privada el Magisterio público.

Y 3º Que el Magisterio público debe ser una carrera social de todo aprecio, consideracion y respeto de parte del Gobierno como todas las demas del servicio del Estado". (1781)

En aquests punts es segueix una defensa del Magisteri public en contraposició a l'ensenyança particular o privada. Amb una clara voluntat de superar la idea tradicional de l'ensenyança, amb la preocupació per la millora didàctica. (1782) Sense voler dir, segons l'articulista, que es vulgui eliminar l'ensenyança privada, sinó que la que la proposta es fa a favor de la popularització de la instrucció elemental del poble.

De totes maneres, les idees exposades no deixen d'ésser interessades en favor de la generalització de "la unidad de esos sentimientos naturales , morales, religiosos y políticos" en el sentit uniformitzador de la seva culturalització universalitzadora.

Per tant, la proposta és clara en favor que l'ensenyança ha d'esser dirigida per a complir el següent objectiu:

"...que la educacion deberá ser general y uniforme; que esa uniformidad general de la educacion dará por resultado la uniformidad de sentimientos; y como no pueda obtenerse tal homogeneidad sin que sea vigilada, dirigida y secundada por la autoridad tutelar de la sociedad, siguese naturalmente que ha de ser siempre preferible á la enseñanza privada el Magisterio público". (1783)

Considera als mestres com a funcionaris publicis, però se li presenten una sèrie d'interrogants:

"¿Pero habrán de ser todos los maestros públicos indistinta ó igualmente considerados? ¿Son en el mismo grado interesantes ó necesarios sus servicios? ¿No hay diferencia alguna en su educacion científica y social? ¿Adquieren con los mismos estudios y sacrificios la posicion que han de ocupar en la escuela? ¿Es árbitro el gobierno en recompensar ó desatender á su antojo iguales ó análogas fatigas sufridas en la enseñanza? ¿Puede en fin por solo favoritismo dar la investidura de profesores públicos á hombres que previamente no hayan dado pruebas inequivocas de instruccion, moralidad y conocimientos prácticos en el arte de enseñar? Tales son entre otras muchas las principales cuetiones que es necesario resolver, antes de constituir el Magisterio público en esa carrera social, que fije los derechos y obligaciones de cada profesor, y cuya solucion será el complemento de la terecera y última proposicion ..." (1784).

El 15 d'abril J.M.C. continuava aquestes propostes i la solució que ell veia a la problemàtica enunciada com a pròpia del professorat, i després de fer una ressenya històrica i un repàs a la situació actual, ens presenta una sèrie de propostes en les que indica els drets que pot tenir el mestre i les proves que ha de superar. (1785).

El que ens interessa resaltar és com el Govern divideix el treball dels mestres, per això es considera que el Magisteri

en diversos graus, sota els títols de candidats, regents i catedràtics, divisió que l'articulista considera oportuníssima, per possibilitar una bona selecció del professorat. (1786)

Pensa que el títol candidat és el primer pas per aspirar al Magisteri, des d'una situació precària i transitòria, fins a la càtedra més sòlidament consolidada i prestigiada. Es considera la capacitat i l'actitud per ensenyar, més que l'acumulació de coneixements.

Es així que la candidatura a una plaça ha de tenir present el:

"...que siempre ha de optenerse en virtud de un programa y exámen teórico y práctico que han de exigirse del aspirante á la enseñanza de las asignaturas á que quiera dedicarse, y que le habilite para desempeñar sustituciones y para oponerse á las regencias y cátedras vacantes, la puerta ó primer grado que ha de conducir al Magisterio. El segundo, que es el de regente, debe necesariamente recaer entre los candidatos opositores á cada asignatura, y cuyo desempeño es ya una prueba práctica de habilidad ó de torpeza para la enseñanza, y un largo y repetable noviciado, que si bien no otorga todavia la inmovilidad en el destino, la graduacion rigurosa en los ascensos, ni otros interesantísimos derechos, prepara no obstante al que le oobtiene á merecer el último grado, que es el de catedrático, á cuya categoría no puede ascenderse sino sin tres años despues, á lo menos, de haber servido como regente, y sin haber merecido la aprobacion de los ejercicios de oposicion y demas pruebas comparativas que se prescriben para la consecucion de una cátedra. Mas una vez adquirida, su destino es de rigurosa propiedad, dá derechos á cesantía y jubilacion, y no puede ser privado de él el que le optenga, sino en virtud de causa gubernativamente aprobada, en la que se le ha de dar audiencia en que alegue sus descargos, y precediendo siempre el juicio del Consejo de Instruccion pública". (1787)

Crec que les anteriors manifestacions són les mes significatives en favor d'una carrera docent en el cos del funcionariat del magiste-

ri, bastant competitiva des del punt de vista acadèmic, però també estimuladora per millorar la situació inicial com a professional de l'ensenyança i així arribar a tenir una estabilitat en la feina. Era una forma més de crear funcionaris al servei de l'Estat recolzats en divisions artificioses, però que tenien un sentit en una professió que tradicionalment estava mancada de prestigi social.

El 15 de setembre de 1845 la part no oficial del B.O.I.P. es torna publicar un article dedicat als exàmens públics de l'Escola Normal de Madrid, i com era habitual es celebraren sota la presidència de Manuel José Quintana, i Pablo Montesino va pronunciar el corresponent discurs d'obertura de l'acte.

Els exàmens públics es celebraren el 6 de setembre de 1845 i Pablo Montesino estava convençut del deure moral de la celebració d'aquests d'aquests exemns davant el public, malgrat els hi doni una mica de coba oficialista.

Montesino, entre altres coses, en el present parlament, indicava, de manera descriptiva, que el reflex de la labor de l'Escola Normal Central no són, però, només els exàmens públics, s'han de considerar altres elements, com els que a continuació s'indiquen:

"Desde su instalacion en 8 de marzo de 1839 han completado el curso de estudio de dos años, han sufrido los exámenes de reglamento, de trimestre y anuales, públicos y privados, generales y particulares, y se han

formado en fin hasta el dia 122 maestros. De entre estos se hallan empleados en la eneseñanza de escuelas normales 54; en la de escuelas elementales 26; en la de institutos de segunda enseñanza 2, y en establecimientos particulares ó colegios 4. Fueron reprobados 10, y han fallecido 7. Se ignora la colocacion de 18 que deberán salir en el próximo mes de Octubre, y ascenderá el número á 140". (1788)

De totes maneres, malgrat la seva consciencia de l'existència de les dificultats que hi havia en el camp de l'ensenyament públic per a consolidar el model que trobava com el més idoni, creia s'havien donat una sèrie de passes envant, al mateix temps es pronunciava a favor del reconeixement de la utilitat que s'aconseguia a les Escoles Normals en la formació dels mestres d'Instrucció primària, però també al mateix temps es queixa de la insuficiència dels mitjans per a dur a terme una tasca completa segons els seus plantejaments.

Per altra banda no és estrany que es plantejassin dificultats d'aquest tipus a l'Escola Normal Central, degut a que vivia, com ja hem indicat, juntament a la resta de les Escoles Normals un moment de franca decadència i de dificultats. Si bé Gil de Zárate ens assenyala que el nombre total de Normals a les províncies era de 41, més l'Escola Normal Central, que sumaven un total de 42. Aquestes anomenades per ordre alfabetic estaven ubicades a: Alaba, Albacete, Alacant, Almeria, Avila, Badajós, Balears, Barcelona, Burgos, Càceres, Castelló; Ciutat Reial, Córdova, La Corunya, Conca, Girona, Granada, Guadalajara, Osca, Jaén, Lleó, Lleida, Logroyno, Màlaga, Múrcia, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Santander, Segòvia,

Sevilla, Sòria, Tarragona, Terol, Toledo, València, Valladolid, Samora i Saragossa. (1789)

Segons Joana Noguera Arrom, per exemple, l'Escola Normal de Tarragona que fou inaugurada el 19 de febrer de 1843, en els seus primers anys de funcionament havia de seguir les disposicions oficials, igual que gran part de la resta d'elles, i diu:

Así, ordenaba que, en igualdad de circunstancias, "sean preferidos para la provisión de plazas de maestros de primeras letras los procedentes de las Escuelas Normales".

En 15 de Octubre de 1843 se publicó el Reglamento orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria que detallaba todos sus aspectos, y según el cual continuaba siendo necesario cursar dos años para recibir el título de maestro: uno para maestro elemental, y otro para maestro superior.

La mayoría de datos obtenidos sobre la vida de la E. N. de Tarragona en sus primeros cursos nos hablan de sus problemas económicos.

En este sentido es muy abundante la documentación cursada sobre el destino que se debía dar a los fondos de la dotación del Arzobispo Armaná dirigida a la subvencionar las enseñanzas de los niños pobres y que formaban parte de la dotación inicial de la E. N., con la condición de que en sus escuelas de aplicación se admitiesen a niños pobres". (1790)

Com era habitual també en aquelles inauguracions que es duïen a terme, l'acte fou presidit pel Cap Polític, que va pronunciar el seu corresponent discurs. que encara reflectia la mentalitat il·lustrada del primer liberalisme moderat, que pot quedar resumida amb les paraules de l'esmentada autora:

"Citas sobre la importancia de las luces de la razón para conseguir la felicidad de los pueblos, así como la exigencia de la instrucción en el nuevo orden constitucional, se repiten junto con muy acertados criterios sobre el concepto de educación como formación integral y el papel central que en todo tiene la formación de los maestros. Se anatémizaba la situación pasada de régimen absolutista que condenó a la ignorancia a la base popular manteniendo disgregada la condición de sus maestros..." (1791)

Les coincidències amb altres inicis d'aquestes institucions docents eren bastant marcades, no tan sols en el que es refereix a les formes externes sinó en el seu contingut, dels que hi havien de combregar els seus directors, ja que havien d'estar al servei del projecte institucional impulsat pel poder central.

Dins aquest context, pareix que una de les primeres Escoles Normals de l'Estat espanyol, la de Navarra fundada a 19 de gener de 1840, molt poc després de la Normal Central, segons la normativa legal vigent, com per exemple la llei de 21 de juny de 1838 en el seu art. 11 a on es deia:

"Cada provincia sostendrá por si sola ó reunida á otra ú otras inmediatas, una escuela normal de enseñanza primaria para correspondiente provison de plazas". (1792)

Juntament amb altres circumstàncies que assenyala Maria Esther Guibert, com: la seva tradició autonòmica en favor de les Escoles Normals de Primeres Lletres bagatge que va possibilitar l'acceleració del procés que tendria continuïtat a la resta de l'Estat espanyol i l'experiència dels mestres d'Antonio Mayoz i Pedro Vicuña. (1793)

I també gràcies a la financiació i recolzament de la Diputació provincial i de la Comissió Provincial d'Instrucció Primària. Vegeu, per exemple:

"Es interés de la Comisión el procurar por todos los medios la mejora de la educación pública y, con este fin, uno de los más poderosos al efecto sería el establecimiento de la Escuela Normal de Instrucción Primaria". (1794)

Es evident que la necessitat d'institucionalitzar la formació dels mestres era una urgència per aconseguir la instal·lació definitiva de la reforma escolar. Més si tenim present les paraules de Gil de Zárate quan ens indica que una de les dificultats que estava més estesa per aconseguir-ho era la ignorància dels mestres. (1795)

Fins i tot hem de considerar que els més instruïts es limitaven a ensenyar una mica de lletra i poc més. Els coneixements impartits eren molt elementals i pocs, això sí, procuraven ensenyar doctrina cristiana i alguns elements de la gramàtica castellana i d'aritmètica els que en sabien. La utilització de "mètodes" globals o específics era molt minoritària.

Sabut és que la labor que havien de complir les comissions examinadores era totalment insuficient fins i tot hi ha autors que consideren que hi havia una certa passivitat i a més a més es produïen casos de suborn. (1796)

Per a Gil de Zárate l'arrel del tema estava en possibilitar la mentalització que als mestres no els bastava posseir els coneixements que la professió exigia sinó que el mestre havia de saber transmetre'ls i necessitava educar ensenyant la qual cosa no s'adquiria si no era amb un aprenentatge complet, per tant aquestes circumstàncies exigien que els mestres fossin formats a unes escoles específiques que servissin per iniciar-los a la seva carrera docent. (1797)

Segons la interpretació que ens fa A. Avila Fernández, la clau del problema podria ésser a plantejaments com el següent:

"...la metodología, la vocación, el desarrollo intelectual i filosófico-pedagógico, a seguir por quienes desean llevar a cabo la carrera de magisterio, hay que concentrarlo en los establecimientos propios, con los profesores adecuados y los medios posibles que se le faciliten, por pocos y escasos que sean, como solución positiva, quizá la única tras el fracaso de los métodos seleccionadores de épocas pasadas, donde había que alternar, ante esta necesidad de instrucción escolar, la racionalización del trabajo, que no podía continuar siendo algo esporádico, hereditario o meramente de tradición familiar, conllevando todo ello una fuerte carga social, con la exigencia de una mayor y mejor preparación humana y profesional. A la vez establecer como obsesión permanente y constante que su formación debe estar acomodada al niño y no el niño al maestro, bajo la posibilidad de fracaso, si se rompe este objetivo primordial en la tarea docente.". (1798)

En definitiva, s'havia de millorar la instrucció escolar del mestre, la racionalització del seu treball i aconseguir una preparació humana i professional idònia per posar la seva formació al servei de l'infant.

Per altra banda Juan García Yagüe quan ens parla de "problemàtica històrico-legislativa de las Escuelas de Magisterio de España", pensa que:

"Las escuelas de Magisterio tal como se entienden hoy en día nacen en el siglo XIX como una solución positiva, quizá la única tras el fracaso de los métodos seleccionadores, para ayudar al Estado en la carga que con excesiva alegría quiso echar sobre sí: la de su responsabilidad directa sobre la educación nacional". (1793)

Aquestes paraules són un poc sospitoses d'anti-estatalisme

escolar, però és veritat que en aquell temps l'assumpció per part de l'Estat de la formació dels mestres implicava un esforç molt difícil de complir per les despeses que suposava degut a la manca de personal i a l'esforç que havia de dur a terme un model adient a les exigències i demandes del sistema educatiu del moment.

Els eixos en que es fonamentava la importància de la creació i potenciació posterior de les escoles normals eren de tres tipus: econòmic, científic-pedagògic i ètico-moral. Per a García Yagüe l'eix econòmic respon a la necessitat d'instrucció escolar per a l'acomodació de l'individu al progrés tècnic i la subsegüent racionalització del treball, preparació que suposa una educació per a la vida i el mestre s'obliga a complir una determinada funció social per a la qual cosa ha d'augmentar la seva preparació a nivell de continguts en un doble sentit: d'ensenyança i científic. (1800)

En aquest sentit, és un exemple el Pla d'estudis de l'Escola Normal Central que inclou les següents matèries d'ensenyança a cursar en dos anys: 1) Religió i moral; 2) Llengua castellana; 3) Aritmètica i elements de Geometria; 4) Dibuix linial; 5) Elements de Física; 6) Elements d'Història natural; 7) Geografia i Història; 8) Principis generals d'educació moral, intel·lectual i física amb instruccions especials amb els mitjans més adients per conservar la salut dels infants i enfortir-los, és així que s'havien de combinar els exercicis gimnàstics o corporals

amb els jocs ordinaris dels infants; 9) Mètodes d'ensenyança i Pedagogia; 10) Lectura; 11) Escritura; a més de poder-hi haver altres ensenyances addicionals com agrimensura, llengua francesa o anglesa. Programa d'ensenyances que complicava el currículum de la preparació dels mestres i que d'alguna manera s'havia de reflectir a la instrucció primària, especialment a la superior, segons quedaria establert a la llei de 1838. (1801)

El vessant científic-pedagògic quedava recolzat per les matèries referides anteriorment de tipus pedagògic segons influència de Herbart i Rousseau entre altres el que feia defensar la utilitat de la ciència i de l'educació enfocada cap al respecte de l'infant. I desde el punt de vista de l'element ètic-moral, malgrat el procés secularitzador, segueix vigent el respecte i valoració del cristianisme i s'arriba a la convicció que l'home té dret a l'educació al marge de la seva posició socio-econòmica i l'assumpció per part de l'Estat de l'ensenyament primari l'obligarà a crear una ensenyança útil, universal i gratuïta.

Des dels inicis del plantejament per establir la primera Escola Normal per Reial ordre signada per Moscoso de Altamira, els seus objectius quedaven determinats amb aquestes paraules: "...optimismo docente, amplia formación cultural i vocacional i preparación pràctica". (180) Però aquest no era sinó el punt de partida fonamental inspirat probablement

per Pablo Montesino malgrat avui en dia veim que no era un plantejament prou atractiu per complir-se en la seva totalitat. Fins i tot en aquell temps A. Gil de Zárate ja criticava la trajectòria inicial de les escoles normals per la manca d'un pla uniforme i coordinat per aconseguir la impulsió d'aquestes, ja que cada escola anava pel seu vent.

Més concretament podem dir que la preparació oferta per les escoles normals des d'un principi va ser considerada insuficient fins i tot des del poder, fou dia 15 d'octubre de 1843 quan s'aprovà el reglament d'escoles normals. Tot i amb això, es plantejava clarament que: "la prosperidad de la instrucción primaria estriba en la prosperidad de las escuelas normales: en ellas está encerrado el porvenir de la educación popular," (1803) en el sentit que les seves ensenyances havien d'anar dirigides en benefici de la instrucció del poble. I per això s'exigia o era necessària una preparació intel·lectual disciplinada i religiosa-moral per evitar que el mestre es convertís en un professional ignorant i vulgar.

Un resum dels inicis de l'Escola Normal Central pot quedar clar amb les paraules que J. Garcia Yagüe ens ofereix quan indica que:

"La Escuela Normal surge en España en 1838; tarde, pero con las ideas claras y llena de vitalidad al menos en la mente de su creador, Pablo de Montesinos. Para él, la infravaloración del maestro y el caos docente del momento, se podia superar con la formación

de los futuros enseñantes en régimen de internado y en pleno contacto con la vida escolar. Optimismo docente, amplia formación cultural y vocacional y preparación práctica, són los pivotes sobre los que se asentó la primera Escuela del Magisterio, cuyo éxito exagerado impidió la formación del profesorado de las propias escuelas, la selección de los alumnos y, en última instancia, su propio control. Estas notas y el escaso mejoramiento económico que experimentó el Magisterio, dió al traste con gran parte de las ilusiones que habían depositado y las sometió a una vida letárgica y pobre, muestra de la cual son las reglamentaciones puramente administrativas de 1842 y 1857". (1804)

Les paraules inicials, com es veu, són les mateixes que escrivia Pablo Montesino al seu article anteriorment esmentat "Escuelas Normales. Su objetivo principal, su organizacion. Modo y medios de establecerlas. Ventajas que deben resultar de su establecimiento", (1805) posades en boca de Moscoso de Altamira abans, a 1834, quan marcaven els objectius bàsics que s'haurien d'aconseguir en les esmentades institucions.

Un altra forma optimista d'interpretar l'origen d'aquestes institucions, és el que ens ofereix J. Lopez Baeza, quan diu, molt eufòricament:

"Pocos centros mejor y con más fortuna organizados, como la Escuela Normal Central, podrán citarse. Bajo la inmediata dirección de hombres de autoridad por su ciencia y por sus servicios a la educación popular, con profesores de los más distinguidos de la Universidad Central, con maestros instruídos, con maestros imbuídos en las buenas doctrinas pedagógicas, con el apoyo y estímulo constante de la Dirección General de Estudios, que asistia a los exámenes y visitaba con frecuencia la escuela, aquellos jóvenes, que habían llegado ávidos de saber, recibieron especial preparación y volvieron a las provincias, no sólo instruídos, sino llenos de entusiasmo y propagandistas ardientes, transformaron en poco tiempo los métodos y procedimientos rutinarios hasta entonces usados, se corrieron al efecto las provincias como inspectores y establecieron las Escuelas Normales provinciales". (1806)

La importància de la creació de les Escoles Normals, duita a terme entre 1838 i 1845, per ventura no s'ha de cercar en el seu moment inicial sinó a més llarg termini i en moments concrets de la seva propia evolució. De totes maneres, és evident per altra banda que aquests moments foren una passa importantíssima per aconseguir la definitiva institucionalització de la formació professional dels mestres d'instrucció primària.

Els instituts, a partir de l'any 1845, s'uniformitzen i esdevenen un estandart defensor de l'ordre burgès, també les Normals compleixen una determinada funció, a on les classes dominants se n'aprofiten, i la voluntat populista que representaven es veu concretat en l'apotació que feien els Ajuntaments per enviar els seus becats a les capitals de província, i el cas de les Illes no va quedar al marge d'aquesta dinàmica.

Les Normals seran un element més de la "democratització" de l'ensenyament primari, ja que durant el segle XIX la burgesia, per raons econòmiques, tindrà la necessitat de disposar d'una mà d'obra alfabetitzada per possibilitar la seva participació en els marcs econòmics que plantejaven dins l'àmbit de les relacions econòmiques que es preveia es durien a terme en el mercat interior, dins un mercantilisme ~~endarrerit~~ i un capitalisme neomercantilista.

El Pla Pidal-Gil de Zárate, segons els postulats dels liberalisme moderat va aconseguir posar els fonaments del sistema escolar i considera l'ensenyança com a institució social,

elemental, juntament amb la corresponent ideologització, servida des del poder.

Es més, dins el context en que es crearen l'Institut Balear (1836), l'Escola Normal de mestres (1842) i l'Escola de Pàrvuls, poc temps després es culminava una aspiració educativa que té els seus orígens en les propostes fetes pels il·lustrats mallorquins temps enrera mitjançant la Societat Econòmica Mallorquina, malgrat, en el moment que es dugueren a terme, les persones i el temps havien canviat mínimament, i la incidència del poder central no era la mateixa.

Eren les primeres passes que es feien a Mallorca per consolidar el sistema educatiu al servei de la nova classe social, la "burgèsia", malgrat que en el cas de Mallorca el procés anava endarrerit, en línies generals. L'educació s'havia convertit en un instrument més del nou model sócio-polític que pretenien les classes populars: serien més aviat populistes, al servei de la diferenciació de les classes socials, que populars dins un ambient facilitador de l'individualisme pedagògic i social.

Les Escoles Normals, a l'àmbit dels Països Catalans, serien una font de castellanització i d'aculturització. Aquestes responien, en el conjunt de l'Estat espanyol, a un intent d'uniformitzar tot un sistema educatiu que volien construir els liberals moderats i els progressistes, dins un complex món de lluites polítiques i ideològiques.

Paraules que pareixen més una crònica d'aquell temps, duita a terme per elogiar les institucions oficialistes i oficials, però no és sinó una tesi de llicenciatura presentada a 1963, sense gaire esperit crític. Ara bé, reflecteix l'esperit amb que es crearen les Normals: L'educació havia d'anar de la capital a les províncies, i de les capitals de les províncies als pobles i a les zones rurals, així es convertiria a l'educació com un instrument popularitzador de la cultura urbana des d'una òptica centralista i uniformitzadora, els pobles s'haurien d'adaptar a les exigències de la vida burgesa.

A on podem trobar un exemple d'aquestes circumstàncies d'adaptació, al manco a les seves intencions inicials, és el cas de l'Escola Normal de Balears, que inaugurada a 1842, era perfectament coherent amb els objectius que havien marcat els plantejaments liberals en general respecte a la formació dels mestres. Amb el que quedaria marcat la gradual construcció del seu propi sistema d'ensenyança, i com ja hem insinuat els mestres que sortirien d'aquestes institucions no tendrien uns coneixements gaire elevats ni una cultura acadèmica mínima i suficient per alfabetitzar en llengua castellana la població en un nivell de primària, coneixements i cultura que al mateix temps poguessin ajudar-los a transmetre uns determinats esquemes i una mentalitat adequada per a la població eminentement popular a que anava dirigida la instrucció,

però també és veritat que el concepte anteriorment esmentat de "democratització" de l'ensenyança, es produïa amb la matització que ens assenyala Manuel Puelles:

"...lógicamente, el liberalismo moderado está muy lejos afanes del liberalismo democrático de sus orígenes. En realidad, la doctrina de la soberanía de la inteligencia pugnaba con el viejo sueño de la instrucción pública universal. Tal doctrina sólo podía obocar en un "elitismo educacional". (1807)

Suposava una fonamentació direccional que afectaria tot el sistema escolar, també es pot explicar que la política educativa institucional viu un estira i amolla, i que per exemple a Mallorca es viu en una certa distància aquest procés, ja que les seves influències arriben en un ser retard.

Sobre el conjunt de l'Estat espanyol, Buenaventura Delgado ens ho explica així:

"La política educativa del segle XIX espanyol és tan turentada i contradictòria com la mateixa història d'Espanya; dues passes endavant i una enderrera, fer i desfer, teixir i desteixir. Els plans destudis se succeeixen ininterrompidament i abans que puguin esser entesos i aplicats són abolits sense altres raons de pes de vegades, que el fet d'haver estat confegits per l'enemic polític. El descontent i el desgavell, la seva legislativa i l'abandó de l'ensenyament en els seus distints nivells solen esser el seu estat normal; l'abandó no es deu a la manca de lleis, de plans, de reglaments i de circulars sinò a la penuria de presupostos y al nul interés social per remeiar-ho". (1808)

Això darrer que és vàlid per a tot l'Estat espanyol, ho era especialment vàlid per a Mallorca, per exemple, ja que la societat en general, malgrat alguns grups minoritaris,

no s'interessava per l'ensenyança: la creació de l'Escola Normal podia haver provocat un cert interès social per popularitzar aquesta nova forma de culturitzar (o d'aculturació castellanitzant).

L'economia aplicada a la potenciació de les diverses reformes educatives era absolutament deficient i mancades d'un control eficient, i per exemple els Ajuntaments de les illes, en la seva majoria, no col.laboraren de la manera en que el poder central esperava. A més a més, hi havia un retrocés ideològic dels plantejaments dels liberals, que enfortiren els seus plantejaments centralistes i minimitzaren el procés secularitzador, en detriment de la liberalització destraltitzadora que un govern liberal hauria pogut impulsar, i afavoriren la conservació de parcelles de poder a l'Església.

Ara em vull fixar a la forma particular en que s'organitzava l'Escola Normal de Palma, que divergia molt de la resta per les seves característiques, a través de l'anomenat particular de l'Escola Normal, el qual no va sortir a la llum fins a l'agost de 1845, el qual fou redactat per Josep Amengual com a vocal eclesiàstic i el propi Director, Francesc Riutort: era un reglament d'ús intern, molt més reduït que l'anteriorment esmentat de 1843, format amb un primer objectiu:

"Esta escuela normal está destinada a formar maestros instruídos y capaces de dirigir las escuelas superiores y elementales de esta provincia". (1809)

En aquest mateix títol de l'articulat hi ha una cosa curiosa,

una referència a la composició de l'Escola, que consisteix:

"... en un seminario para los que aspiren a ser maestros, una escuela de niños y otra de adultos para la enseñanza práctica de aquellos". (1810)

Això els possibilitava un contacte directe en la realitat escolar, donat que el nombre de matriculats no era molt nombrós per no poder rebre aquest tipus de formació.

Però un dels punts que eren considerats com a fonamentals en aquest reglament era el que donava importància al govern, ordre i disciplina, que no representava gaire un esperit liberal sinò més bé el contrari, eminentement conservador. Representava un règim d'una rigidesa mol accentuada, fins i tot hi havia alumnes inspectors encarregats de la vigilància i de la imposició de l'ordre.

Es de suposar que aquesta preocupació per mantenir l'ordre i la disciplina era determinada per la mentalitat d'educació conventual, monacal o de seminari conciliar que inspirava en el seu principal redactor, un canonge; de totes maneres en el seu art. 33 es deia:

"Las penas o castigos necesarios para conservar la disciplina serán siempre impuestos con moderacion y templanza por el director, pero deberán anotarse en un libro para que en el caso extremo de tener que despedir a un alumno tenga esta comision á la vista todos los datos que puedan motivar su separacion". (1811)

S'ha de dir que malgrat aquest reglament estava pensat segons la filosofia del reglament de 1843, resultava més conservador, probablement també perquè ens trobam dins la dècada moderada, a més que la mentalitat educativa que

podia inspirar el clergue mallorquí es veurà imbuïda d'un cert moderantisme no precisament massa liberal, condició de la seva concepció disciplinària, en el sentit que la disciplina al mateix temps suposaria un valor important per acceptar l'impuls d'una concepció educativa moralitzant.

En el Títol VI aquest reglament interior feia una referència a les hores d'estudi i d'ensenyança. Per exemple a l'article 35 indicava:

"Serán horas de estudio por la mañana desde que salgan de la oracion hasta el armuerzo, y desde las siete y tres cuartos hasta la una y cuarto serán de enseñanza, en cuyo tiempo se darán todos los días cuatro lecciones diferentes, debiendo mediar precisamente entre una y otra, media en invierno y en los días cortos de primavera y otoño: enseguida habrá una hora de recreo: otra de leccion tendrá lugar de siete a ocho. En verano u días largos el recreo se tendrá en esta hora y la leccion será antes. A las ocho y media irán al rosario, las dos medias horas sobrantes serán de estudio, y lo podrá serigualmente la hora que siga al toque de silencio". (1812)

Era un règim de quarter, bastant sever, especialment per les característiques d'internat que tenia la institució. Era una concepció típicament militar del règim de govern escolar.

De totes maneres a 1844 és quan es reflecteixen cap a l'exterior els resultats de les ensenyances que es duïen a terme a la institució, quan es convoquen els primers exàmens d'acabament de la carrera, esdeveniment que va tenir un cert ressò a la premsa d'aquell temps. Aquests exàmens es celebraren

sota la presidència, com era habitual, del Cap polític, que actuava com a president de la Comissió Provincial d'ensenyament primari, a la Diputació Provincial.

L'11 de desembre de 1844 quedava reflectit l'acte al "Diario Constitucional" i en ell es diu:

"Empezó el acto leyendo uno de los profesores la lista de los alumnos internos y exeternos del seminario, y el programa de las materias que cursaron durante los dos últimos años, y de los puntos á contestar, en la forma siguiente ..." (1813)

Aquestes són les matèries que es recorden com a conservadores del seu currículum: Religió i Moral; Escritura; Gramàtica castellana i Ortografia; Retòrica i Poètica; Aritmètica; Dibuix lineal; Física i Química; Història Natural; Geografia universal; Educació en general; Sistemes i mètodes generals d'ensenyança. Per altra banda una matèria que entrava en els plantejaments del moment. La formació del mestre no es podia limitar en cap manera a la lectura i escritura, a aprendre un poc de comptes i nocions d'història sagrada, els nous vents exigien una preparació no només més culturalista, sinó més científica, sense passar-se.

De totes maneres l'eufòria que despertava aquest tipus d'esdeveniments socials, era bastant gran en els seus inicis. La descripció que se'ns fa dels exàmens públics és prou optimista i es respira una satisfacció que es reflecteix en com s'informe sobre l'esdeveniment i com les autoritats escolten i observen:

"Grande la experimentó esta comision y la demostraron también las demas personas que presenciaban el acto, al ver la inteligencia con que aquellos jóvenes contestaban á las preguntas mas interesantes sobre moral i religion, manifestando asimismo no pocos conocimientos en la historia sagrada; sobre la gramática y las humanidades, que además de aprovechamiento pudieron alegar el mérito de la mayor dificultad que ofrece a los habitantes de esta provincia el estudio del habla castellana; sobre la geografía e historia, en que se demostraron bastante orientados en las particularidades de España, comprendiendo además una idea general del sistema planetario; sobre mineralogía, zoología y botánica, de cuyas generalidades parecieron estar muy enterados, observandose que no les eran desconocidas sus principales relaciones con la agricultura y la industria: sobre la física y la química, en cuyo trascendental estudio se les reconocía más adelantados de lo que el plan del establecimiento, así en la parte teórica, como en la útil y positiva de las aplicaciones prácticas, y sobre los sistemas y métodos generales de enseñanza ...". (1814)

Tota la descripció continua amb el mateix to d'elogi i satisfacció: era tot un esdeveniment ciutadà, al manco per a la minoria culta i pel Govern provincial. Tant és així que es va reproduir al "Boletín Oficial Balear", al "Diario Constitucional" i a "La Estrella Balear" que insisteix en la importància de l'acte.

Del discurs del Cap polític cal destacar la rellevància que dóna a l'educació popular, que era l'objecte fonamental del projecte liberal:

"Mejorar la instruccion, extenderla a diferentes clases de la sociedad, es uno de los principales deberes de un gobierno sabio e ilustrado. Sin mejorar la educacion del pueblo, particularmente en las calses menos acomodadas, jamás se consolidaria en nuestra patria el sistema representativo, porque nadie trata de acatar ni defender las instituciones y los derechos que no conoce. La falta de instruccion es causa de las continuas revueltas: es mina que amenaza la sociedad constituída ..." (1815)

Aquest document és indicador del significat que tenia per al poder liberal la instrucció pública en la construcció del seu model sócio-polític. És més, eren conscients que paral·lelament a la formació dels mestres havien de relacionar l'escola Normal amb l'ensenyament elemental:

"...la Escuela Normal destinada á formar maestros, el nuevo establecimiento anexo á ella y que se distinguirá con el nombre de Colegio Balear, teniendo por objeto la enseñanza de todos los jóvenes que deseen obtener una educacion primaria superior, segun detalla el reglamento orgánico de las Escuelas Normales". (1816)

Era el principi de les escoles de pràctiques annexes a les escoles Normals, però pel que sembla en aquest document no s'havien de limitar a aquesta funció, ja que diu:

"Además de estos ramos y de la mayor extension que procurará darse á algunos de ellos para los alumnos que no estén destinados al magisterio de instruccion primaria, se proporcionará también a los mismos en el mismo establecimiento la enseñanza del latín, música y dibujo natural, cuyas lecciones se hallarán respectivamente á cargo de profesores auxiliares dotados de la competente instruccion en estas materias. Las demás asignaturas de que va hecho mérito seran desempeñadas en ambos establecimientos por dichos profesores que las tienen actualmente a su cargo en la Escuela normal, continuando don Francisco Riutord en el destino de Director, auxiliándole tan luego como la concurrencia de alumnos lo requiera otra persona revestida de las circunstancias necesarias para ejercer las funciones de vicedirector ..." (1817)

De totes maneres, la comissió provincial d'ensenyament primari mantenia el dret de nomenar els mestres de primera ensenyança, i així no perdia el control sobre la nova institució.

Per altra banda aquesta comissió era la transmissora de les ordres que venien del poder central a través del seu cap visible, el president del govern superior polític de Balears,

a les ordres directes del ministre de governació de la Península.

Moltes vegades les circulars que rebien les comissions provincials d'instrucció primària eren de tipus burocràtic, com per exemple les referents a matriculació i a regulació d'exàmens.

Pareix que l'Estat central veia amb bons ulls la labor dels primers anys de vida del seminari de mestres de les Illes. Així el ministeri de governació informava que:

"He dado cuenta á la reina de una comunicacion de V.S., fecha 7 del corriente, remitiendo las noticias que se le tenian pedidas acerca de la Escuela Normal. S.M. se ha enterado con la mayor satisfaccion del estado en que se halla dicho establecimiento y de los buenos resultados que ha producido: y en su voluntad de V.S. las gracias en su real nombre á la diputacion provincial, el ayuntamiento de la capital y la Comision superior, á cuyos desvelos se debe la prosperidad de tan útil inspeccion, esperando S.M. que el celo de estas corporaciones en vez de entibiarse crecerá todavia mas hasta el mayor grado de brillantez posible ..." (1818)

També es veu que les relacions entre l'escola Normal i la Diputació no eren dolentes ja que Llabrés Bernal ens indica que el 27 d'octubre de 1843:

"El director de la escuela Normal don Francisco Riutord cedió á la Diputacion su coleccion de mineralogia y botánica, la que acordó fundar un gabinete de historia natural señalando la cantidad de 1000 reales para su conservacion y aumento. Se instaló en uno de los salones de la escuela, situada en el edificio del convento de San francisco, la diputacion para fomentarlo ordenó á los alcaldes que enviasen muestras de las minas y canteras de sus respectivos distritos, animales y cristalizadores para aumentar la coleccion." (1819)

I si des del 21 de juliol de 1838 les comissions d'instrucció primària tenien com a objectiu "vigilar, propagar, y adelantar la instruccion primaria elemental y superior" a les seves pro-

víncies, (1820) les comissions depenien directament del cap polític, i havien d'influir en les primeres passes de les Escoles Normals. Les comissions eren el pont entre l'Escola Normal i els Ajuntaments.

En aquest capítol cal dir que els Ajuntaments no sempre feien cas de les ordres emanades de les autoritats educatives, normalment en l'excusa que tenia problemes econòmics, perquè els pressuposts que dedicaven a l'educació eren mínims.

Fins i tot en els anys d'exaltació liberal el seu esperit no arribava als pobles de les Illes a no esser per pur mimetisme- recordem el temps de la regència d'Espartero, com el trienni liberal, fou un període de temps molt reduït- no era suficient per conscienciar els mandataris locals de la importància del tema. I com ja hem dit també es projecten reformes que es veuen frenades des del punt de vista de l'ideari liberal a partir de 1844 quan s'inicia la dècada moderada, procés que veu la seva culminació a 1845 amb el Plà Pidal-Gil de Zárate.

Aquí guanyaria la partida, quasi definitivament, el moderantisme liberal, a on es consolida la reforma del segon ensenyament, que és una de les expressions del reformisme liberal doctrinari. Citem per exemple Donoso Cortés, per veure fins on podia arribar la concepció burgesa de l'educació secundària (a Mallorca havia tingut lloc un assenyalat esdeveniment a una primera manifestació amb la creació de l'Institut Balear):

"Ya no es la soberanía de la voluntad, que desemboca á la soberanía popular, la que debe regir los pueblos sino la soberanía de la inteligencia, única que puede preveer y dirigir los impetuosos acontecimientos del siglo. Como es obvio, la inteligencia la detentan aquellas clases que á través de la instruccion y del trabajo han demostrado su capacidad para acceder a la propiedad y se han convertido, en consecuencia, en auténtica fuerza social. En definitiva nuestras clases propietaris son las únicas que pueden dirigir la nacion, y si pueden hacerlo son ellas que deben gobernar ...". (1821)

Era una apologia en favor de la burgesia i de la seva capacitat per dominar la societat i l'Estat espanyol. Però Antonio Heredia, en referir-se al període legislatiu anterior al Pla de 1845 expressa el seu escepticisme envers les reformes fetes fins a l'esmentat Pla:

"No sucedió lo mismo en el terreno de la enseñanza, donde, excepción hecha del prematuro y malogrado intento del Duque de Rivas, lo único que se hizo hasta 1845 fue poner parches; muy necesarios sin duda para salir del paso y capear el temporal, pero a todas luces insuficientes para copnstruir con solidez el marco legal que la nueva situación reclamva". (1822)

I el sistema educatiu anava endarrerit en relació amb altres aspectes del desenvolupament administratiu de l'Estat centralista. I la màquina administrativa, per molt que s'esforçàs per fer complir la normativa vigent, es trobava en moltes dificultats.

El 1844, per Reial ordre de desembre, l'administració es preocupava per la situació real de la instrucció primària, malgrat la seva poca efectivitat, i fa eleborar una estadística; (1823) en algunes escoles es segueix el mètode mutu o simultani, però per ventura hi havia algun mestre que sense haver-se examinat, el capellà i l'Ajuntament corresponent el continuava mantenint

a la plaça, perquè encara que hi hagués escola Normal, ja hem dit que es feien exàmens pels qui no anaven a classe, malgrat fos d'una manera no gaire fiable.

Recordem que els ajuntaments nomenaven els mestres i remetien aquest nomenament a la comissió provincial d'instrucció pública; descuraven una mica la qüestió dels alumnes de l'Escola Normal, que també havia de nomenar i de mantenir.

Però ja anam cap a un altre règim polític: Espartero havia caigut i entram a la dècada moderada, i això influirà en els Ajuntaments. Ens hem de fixar en el que diu Concepción de Castro a La renovación liberal y municipios del Estado español, (1824) que qualifica d'imposició del règim moderat a 1844-1845. (1825)

El model moderat es fonamentalment centralitzador i a partir de 1844 els moderats, en el poder intenteran fer oblidar el que hi hagués pogut haver de descentralitzador a les opcions més liberals des de 1834.

En el cas de Mallorca ja hem vist com incideix el els Ajuntaments eel tema de la Instrucció pública, especialment en el que feia en les seves ralacions en l'Escola Normal, vegeu sinò l'apartat 2.3.2. en el que es planteja la reacció dels Ajuntaments en el que fa als alumnes que havien d'enviar a aquesta escola.

Ambient que va generar una serie de disfuncionalitats, ja que entre altres les relacions Diputació-Ajuntaments no acabaven de funcionar, els presupostos designats al capítol d'instrucció primària eren gairebé nuls i es produïen renunciacions de mestres i a la concessió de places sovint hi havia conflictes, fins hi tot en l'excusa de que no hi havia presupost els Ajuntaments no enviaven els alumnes a l'Escola Normal.

Realment aquestes característiques provocaven una clara disfuncionalitat en el sistema escolar, fins hi tot en contradicció en l'aparent voluntat dels moderats de considerar a la Instrucció primària com un element de uniformització de mentalitats i com un poder més i gairebé fonamental per procurar la transmissió de la seva ideologia, el mateix Antonio Gil de Zárate, com ja hem dit, l'ensenyament és una qüestió de poder. Per aquest autor un dels poders que s'havia de superar a través de l'estatalització de l'ensenyament havia d'esser el de l'Església.

Per altra banda l'educació a poc a poc s'haurà de convertir en un element important de transmissió ideològica del poder, que seria la més afavorida pel desenvolupament del liberalisme. Serà important per aquesta classe social construir una societat que

s'adapti a la preponderància dels interessos de classe.
La burgesia que arribava al poder polític havia de
construir el seu model social, i entre altres el sistema
educatiu havia de jugar un paper important.

NOTES

1. Medina, Esteban.: La lucha por la educación en España, 1770-1970. Madrid, edit. Ayuso-1977. pàgs. 41-58.
2. Idem. pàg. 41.
3. Elizalde, Elena.: "Pedagogos Comparativistas españoles". Rev. Perspectivas Pedagógicas, número 41-42, 1978. pàg. 170.
4. Pareja, José.: "Proposición de ley, de los Sres. Pareja (José), Castañs, Jaumar, Perez Cantalapiedra, Gutierrez de Ceballos, Luján y Mata, relativa á autorizar al Gobierno para poner en ejecución como ley provisional el proyecto de la comision sobre instruccion intermedia y superior" Apèndix tercer del Diari de Sesions. I "Apóyala como autor diciendo..." D.S.C.C.D. Legislatura de 1841-1842, Tom V, Madrid, Imp. A. J. García-1875. pàg. 873.
5. Idem. pàg. 891.
6. Per exemple, Segons opinió de I. Simon Palmer, el Pla General d'estudis elaborat pel Duc de Rivas, malgrat la seva no vigència, durant el seu mandat va facilitar la creació de centres privats, veure: La enseñanza privada seglar de Grado medio en Madrid (1820-1868). Madrid, Instituto de Estudios Madrileños-1972. pàg. 18. De la mateixa opinió era Gil de Zàrate a De la Instrucción pública. Tom I. Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1855. pàg. 151.
Peset, J.L., Garma, S., Pérez Garzón, J.: Ciencias y enseñanza en la Revolución burguesa. Madrid, Edit. Siglo XXI-1978: "Al principio, las novedades no fueron muchas. El primer plan de estudios vigente -aunque solamente por unos días- tras la muerte de Fernando VII fue el del duque de Rivas 1836. En este plan se dividía la enseñanza -por imitación francesa- en tres estadios: a) Primaria (elemental y superior), b) Secundaria (elemental y superior) y c) Tercera enseñanza (facultades y escuelas especiales). Las facultades eran: Jurisprudencia, Teología, Medicina y Cirugía, Farmacia y Veterinaria. Las escuelas especiales eran: Caminos, Canales y Puertos, Minas, Agricultura, Comercio, Bellas Artes y Oficios. El estudio de las ciencias estaba limitado a las enseñanzas preuniversitarias -continuación, en cierto sentido, de la facultad menos de Filosofía-...". pàg.41.
Com ja hem dit, el Pla del Duc de Rivas es pot trobar reproduït a Sanchez de la Campa: Historia filosófica de la Instrucción pública de España. Tom 2, Burgos, Imp. T. Arnaiz-1874. pàgs. 114-133. Així com l'Exposició de S. M. La Reina Gobernadora a 8 d'agost de 1836, encara que, parcialment, resulta molt extensa i representativa del pensament sobre política educativa liberal moderada en el futur Pla d'estudis confeccionat el

1845 per Gil Zárate a on va copiar les idees.

7. Segons Antonio Heredia a: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. La era Isabelina (1833-1868). "Y lo más importante que cabe señalar a este respecto es la gran afinidad existente entre este documento y el del duque de Rivas, al que sigue literalmente en muchos artículos". pàg. 113. Es refereix al Projecte de Llei Samaruelos sobre Instrucció secundària i superior, presentat al Congrés de Diputats el 29 de maig de 1838, que al final va esser retirat després de les dicusions duites a terme a les sessions del Senat. Veure: Discusion del Dictamen de la Comision autorizacion al Gobierno para plantear la Instruccion secundaria y superior, D.S.C.C.D. legisl. 1837, tom IV, sessió 21 de juny de 1838, número 179, Madrid, Imp. J. A. García-1874. pàg. 3036. I per la referència al Senat veure: A. Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, Instituto de Estudios Admimistrativos-1972. pàgs. 122-126, citats per A. Heredia: Op. Cit. pàgs. 114-115.
8. Projecte de Decret del Ministeri de la Governació signat per P. Gomez de la Serna l'1 de juny de 1843. B.O.I.P. nº 56 del 15 de juny de 1843. pàgs. 453-456.
9. Idem. pàg. 456.
De la **reorganització administrativa** : duita a terme pel Ministre P. Gomez de la Serna en temps de la Regència d'Espartero en parla Antonio Viñao Frago quan explica el procés històrico-legislatiu de la segona ensenyança a Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Madrid, Edit. Siglo XXI-1982. pàg. 328-329.
A M. Peset Reig. "El Plan Pidal de 1845 y la Facultad de Derecho" Rev. Anuario de Historia del Derecho español. nº 40 de 1940. pàgs. 613-651, ens sintetitza les passes que s'anaven donant a nivell legislatiu d'estructuració del sistema educatiu i de les fonts que es poden utilitzar per aprofundir en el seu coneixement.
10. Aquest Decret es va reproduir al B.O.I.P. nº 56. Op. Cit. pàg. 456-458.
11. Proposta del Ministre de Governació Pedro Gomez de la Serna signat el 8 de juny de 1843. B.O.I.P. nº 56 Op. Cit. pàgs. 460-461.
12. "Intalacion del Consejo de Instruccion pública.- Acta de la sesion del 1º de Enero de 1844". B.O.I.P. nº 70 del 15 de gener de 1844. pàg. 5-6.

13. Aquest "Reglamento para el Consejo de Instrucción pública" es troba reproduït al B.O.I.P. nº 71 del 31 de gener de 1844, pàgs. 37-45.
14. Quinto, Javier: "Bosquejo del estado actual de la Instrucción pública de España". B.O.I.P. nº 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 18-35, que seria l'article inicial d'un conjunt. En aquesta cita ens referim a l'article del mateix títol publicat al B.O.I.P. nº 1 de la segona sèrie del 15 d'abril 1844. pàgs. 256-272.
15. Idem. pàg. 256
16. Idem. pàg. 258.
17. Idem. pàgs. 258-259.
18. Idem. **pàgs. 260-261**
19. Idem. pàgs. 261-262.
20. Idem. pàg. 266
21. Idem.
22. Idem.
23. Idem. pàg. 267.
24. Idem. pàgs. 270-271
25. Lopez Aranguren, J.L.: Moral y sociedad. La moral social española en el siglo XIX. Madrid, Edicusa-1970. pág. 62-63.

L'obra col·lectiva: Maçoneria i Educació a Espanya, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions-1986, tracta aspectes que ens interessin en relació als plantejaments educatius d'aquesta etapa. És el cas de l'aportació de José Antonio Ferrer Benimeli, quan parla de la Maçoneria espanyola mite i realitat, d'Amnistia i de decadència d'aquesta maçoneria: "Amb la mort de Ferran VII, el 1833, la persecució de l'orde maçònica sembla que afluixà una mica, sense que la maçoneria deixés de ser, tanmateix, una societat secreta i, per tant, oficialment prohibida. En aquest sentit, el 26 d'abril de 1834, la reina governadora donà a Aranjuez un reial decret amnistiant, però, els qui pertanyessin a sectes secretes després d'aquesta

data. A partir d'aquest moment la maçoneria entra en una franca decadència a Espanya. D'aleshores ençà els brots subversius ja no tindran res a veure o molt poc amb les lògies, ja que seran les societats patriòtiques les que protagonitzaran l'agitació política-social". pàg. 53. Cap als anys 40 la maçoneria espanyola es reorganitza i és quan es crea un Gran Orient.

26. De l'evolució dels primers partits polítics a l'Estat espanyol, ens en parla Carlos Marichal a La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. (1834-1844). Madrid, edit. Cátedra-1980. Ens ofereix una biografia de les primeres personalitats que incidiren dins la vida dels primers partits liberals de l'època. pàgs. 301-317.
El Partit Progressista, a aquells moments, era el més radical, al manco des del punt de vista de defensar postures més coherents amb la ideologia liberal vigent a Europa.
27. Peset, J.L. -Garma, S. -Pérez Garzón, J.S.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Madrid, edit. Siglo XXI, 1978, pàg.5-8
28. Medina,E.: Op. cit., pàg.42.
29. Un llibre que ens presenta les línies ideològiques generals del liberalisme com a doctrina global, és el de René Rémond Introducción a la historia de nuestro tiempo. El siglo XIX. (1815-1814). Barcelona, edit. Vicens Vives, 1980, pàgs.18-28, 39-49.
Des del punt de vista del realisme polític, i des de l'òptica de la construcció de l'Estat liberal, cal indicar que la política més condicionadora de tot aquest procés, serà la d'Hisenda, elaborada i concretitzada pels moderats i liberals més influents, veure: Miguel Artola: La Hacienda del siglo XIX. Progresistas i moderados. Madrid, Edit. Alianza-1986.
També és evident que la política i l'activitat financera es desenvoluparen dins un ambient de creixement dels Bancs i de la Borsa, entre altres.
30. Sureda Garcia, B.: Tesi Doctoral.Op. cit., pàg.510.
31. Idem

32. "De la Instrucció Pública". Rev. La Estrella, Periódico de Política, Literatura é Industria, nº 21, del 26 de novembre de 1833. pàg. 1
33. Idem.
34. Pesset, J.L.- Garma, S.- Pérez Garzón, J.S.: Op. Cit. pàg. 6
35. "Dictamen de una comision del Consejo". A.H.N.M. Llig. 904, nº 23.
36. Idem.
37. Idem.
38. Idem.
39. ...: Historia de la pedagogia con un resumen
rid, librería de los sucesores de Hernando,
40. 5-IX-1834 (Ministerio de lo Interior). "Reales
ina Nuestra Señora, Dª Isabel II, dados en
por su Augusta Madre la Reina Gobernadora."
mp. Real, 1835. Reproduit per Antonio Heredia,
y filosofía oficial en la España del siglo
19. 36-37.
41. "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas
de primeras letras" del 21 d'octubre de 1834, en la
que es creaven les comissions d'instrucció primària per
vigilar i potenciar dits establiments.
42. Sureda, Bernat.: Pablo Montesino: liberalismo y educación
en España. Ciutat de Mallorca, Edit. Prensa Universitària-
1984. Pablo Montesino, segons aquest autor, representa
una de les figures claus a la Història educativa espanyola
del XIX.
43. Idem. pàg. 12
44. Gil de Zárate, A.: "De la instruccion pública en España
desde 1834". "Revista de Madrid", tom I, 1839. pàgs. 217-218
45. Idem. pàg. 218

46. Idem. págs. 218-219
47. Heredia, A.: Op. Cit. pàg. 30. A continuació Antonio Heredia reproduceix el Reglament d'imprentes del 24 de gener de 1834, aprovat per Reial Decret del Ministeri de Foment. pàgs. 30-32
48. Idem. pàg. 32
49. Jutglar, A.: Ideologies y clases en la España contemporánea. (1808-1874). Madrid, Edit. EDICUSA-1873. pàg. 76-77
50. L'obra de Manuel José Quintana està publicada a: Obras Completas. Madrid, Edit. BAE.-Atlas-1946.
51. Comissió d'Instrucció pública, estament de Procuradors: Dictamen de lo interior sobre el proyecto del presupuesto del Ministerio del ramo. Diario de Sesiones de las Cortes. Estamento de Procuradores, legislatura 1834-1835, tom II, sessió 28-I-1835, nº 133, Madrid, Imp. de J. A. García-1867. pàgs. 1371-1372
52. Heredia, A.: Política docente... Op. Cit. pàg. 39
53. "Discusion a la adicion del Señor Trueba al dictamen de la Comision de lo Interior, sobre el presupuesto del ramo. Diario de sesiones de las Cortes, Estamento de Procuradores, legislatura 1834-1835, tom II sessió 25-II-1835 nº 156, Madrid, Imp. J. A. García-1867. pàg. 1676. Esmentat per Antonio Heredia a: Política Docente... Op. Cit. pàg. 40
54. Heredia, A.: Idem, pàg. 42.
A nivell de concreció de la nova estructuració centralista de l'administració, la centralització es deixaria sentir gradualment en el poder local. L'ensenyament aniria a remolc d'aquest fenomen.
La inadequació administrativa era un fet que va esser provocat per la divisió artificial de l'Estat espanyol en províncies, a partir de 1833.
En el cas de Mallorca, facilitava un centralisme de la Ciutat sobre la part forana, i de Mallorca sobre la resta de les illes, que encara dura. Però també és veritat que el centralisme uniformista que pretenien des del poder central no va esser possible tal com ho pensaven o, al manco, fins al punt que es desitjava, ni des del punt de vista polític ni des del punt de vista educatiu. Va aconseguir reforçar la personalitat individual de cada illa, com a rebuig enfront del centralisme.

Al camp de l'Educació, aquests aspectes es reflecteixen d'una manera específica, en fer coincidir el càrrec de cap polític amb el cap de la Instrucció pública. És el cas de Guillem de Moragues, que era el representant de l'Estat en el poder local. Feia la funció de controlador i d'impulsor del reformisme liberal de les Illes.

Per veure l'estructuració dels poders locals a dins l'administració centralista cal consultar: Concepción de Castro: La Revolución Liberal y los municipios españoles. Madrid, Alianza Universidad-1979. D'aquest llibre, en aquesta etapa, cal consultar especialment les pàgs. 121-166.

55. Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1976. Tom IX, pàg. 124-126
El centralisme liberal a l'Estat espanyol entraria en contradicció amb el liberalisme polític i econòmic no estatalista. Però les circumstàncies afavoriren un liberalisme reformista centralitzador.
56. Sobre el significat de l'estructura de la Constitució de 1837, que en definitiva no significa sinó un compromís entre els moderats i progressistes, vegeu: Manuel Fraile Clivellés: Introducción al derecho constitucional español. Madrid, Edit. Succs. de Rivadeneyra-1975. pàgs. 252-260
57. Vegeu Artola, Miguel: Partidos y programas políticos, 1808-1936. Madrid, Edit. Aguilar-1974. pàgs. 81-82
Castro, Concepción.: La Revolución liberal y los municipios españoles. Op. Cit.
Del tema del control de les institucions eclesiàstiques vegeu: Martí, Casimir: "Alzamiento y despliegue del sistema liberal" a Revolución burguesa oligarquía y constitucionalismo (1834-1923), Barcelona, Edit. Labor-1981, pàg. 227, a Historia de España. Dirigida per Manuel Tuñón de Lara, tom VIII.
58. "Plan general de Instrucción pública" aprovat per Reial Decret de 4 d'agost de 1836; Vegeu C.D. de S.M. la Reina Doña Isabel, Pàgs 301-328, reproduït a Historia de la Educación. Tom II, Op. Cit. pàgs. 118-144.
59. Castro, Concepción.: La Revolución Liberal de los municipios españoles. Op. Cit.: "El Real decreto de 25 de septiembre de 1835 organiza las diputaciones provinciales sobre una base oligárquica similar a la del estamento de procuradores del reino; la extensión del sufragio a nivel municipal no encuentra paralelo en el ámbito de la provincia. El cuerpo electoral queda constituido por un número determinado de mayores contribuyentes, agrupando para ello a los pueblos de 200 vecinos; las elecciones son, además, indirectas

en dos grados. Su escasa representatividad no impide que las diputaciones se vean reducidas a agencias de gobierno: por un lado, se encargan del repartimiento de las contribuciones generales y de los reemplazos del ejército; ...". pàg 139.

60. La línia ideològica del Eco del Comercio, es troba comentada a Maria Cruz Seoane: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàgs. 149-150.
61. "Eco del Comercio", 7 de gener de 1835. Vegeu J.L. Peset, S. Garma, J.S. Pérez Garzón.: Ciencias y enseñanza en la revolucion burguesa. Op. Cit. pàg. 6.
62. Viñao Frago, A.: Política y educación en la España contemporánea. Op. Cit. pàgs. 240-241.
63. Idem. pàg. 291.
64. Quinto, J.: "bosquejo histórico del estado actual de la Instrucción pública en España". B.O.I.P. Vol. I, nº1, 1841. pàgs. 24-25.
65. Idem. pàg 25.
66. Idem. pàg. 26.
67. Gil de Zárate, A.: "De la Instrucción pública en España desde 1834". Tom I, rev. de Madrid, 1839, pàg. 205.
68. Idem. pàg 207. El mateix Gil de Zárate considerava que en aquest temps, la instrucció primària estava encomanada als ajuntaments, que s'interessaven molt poc pel seu millorament i foment. Es sostenien a càrrec d'algunes subvencions, que els patrons miraven de treure'n profit, més que acomplir els fins piadosos per les que foren instituïdes. pàgs.206-207.
69. Sanz Díaz, F.: La Segunda Enseñanza Oficial en el siglo XX. Op. Cit. pàgs. 52-55.
70. Gil de Zárate, A.: "De la Instrucción Pública en España". Op. Cit. pàg. 209.
71. Puellas Benítez, M.: Introducció a: Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàg. 22.
72. "Plan general de Instrucción Pública", 4 d'agost de 1836. Op. Cit. pàg. 118. Vegeu nota 58.

73. Idem.
74. Sureda, B.: Tesi Doctoral. Op. Cit., veure nota 13. pàg.646.
75. Viñao Frago, A.: Política y Educación en la España contemporánea. Op. Cit., pàg. 293.
76. Borrego, A.: De la situación de los intereses de España, en el movimiento reformador de Europa. Madrid, Imp. F. Andrés-1848.
77. Tortella, G.: "La economía española, 1830-1900", coordinada per Tuñón de Larra, M.: Revolución Burguesa. Oligarquía y constitucionalismo. (1834-1923). Op. Cit. pàg 22.
78. Clemente, J.C.: Las guerras carlistas. Madrid, Ed. Sharpe-1985. pàg 80.
79. Balmes, J.: "Origen, Carácter y fuerzas de los partidos políticos en España." Vegeu Obras completas Tom VI, Madrid. Edit.:B.A.C-1950. pàg. 472. Aquest títol fa referència a un conjunt d'articles que es publicaren a: "El pensamiento de la Nación" a partir de març de 1844.
80. Balmes, J.: Obres completes. Op. Cit. Tom VI. pàg. 486-492
81. Idem. pàgs. 82-93
82. Idem. pàg. 472-473 . " Esta investigación es indispensable, no es posible acertar en el sistema conveniente sin conocer el respectivo valor de dichos partidos, y este valor está en razón de la calidad de fuerza social que contienen en su seno". pàg. 472
83. Nadal, J. i Ribes, E.: "industrialització i ruptura social": "Una empresa cotonera catalana: la fàbrica de la Rambla de Vilanova 1844-1861". Rev. "Recerques" nº 3. pàgs. 47-57. Vilar, P.: Idem, "La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí", pàgs. 7-22.
 Nadal, J.: El fracaso de la Revolución Industrial en España 1814-1913. Barcelona, Edit: Ariel-1977.
 Un resum d'aquesta conjuntura considerada com l'arrencada de la nova indústria (1830-1854), es pot trobar Jaume Vicens Vives: Coyuntura económica y reformismo burgués. Barcelona. Edit. Ariel-1974. pàgs. 147-179. Entre altres coses ens indica: "La industria moderna española se constituye en el segundo cuarto del siglo XIX, en todos los sectores se nota un aumento de actividad y la aparición de una verdadera mentalidad industrial ... El despertar de las industrias del hierro es bastante evidente: 1832, constitución de algunas empresas siderúrgicas en Vizcaya y Asturias ...; 1833-1854,

- desarrollo de varios grupos metalúrgicos en Cataluña (sobre todo, Barcelona) y Madrid. Pero el empujón de base lo da la Industria textil del vapor (1832), y de maquinaria moderna en sus fábricas, ...". pàgs. 147-148.
84. Monès, J.: El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938). Barcelona. Edicions de La Magrana-1977 pàg. 58.
85. Marichal, C.: La Revolución Liberal y los primeros partidos políticos en España. Op. Cit. pàg. 169
86. Idem pàg. 274.
87. Gil de Zárate, A.: "La Instrucción Pública en España desde 1834". pàg. 219-220
88. "Sociedad para mejorar y propagar la educacion del pueblo" B.O.I.P. nº1 de 28 de febrer de 1841. El dia 14 de febrer es va reunir aquesta societat, com a tercera junta general. Va esser presidida per l'arquebisbe de Toledo, primer vice-president de l'entitat, amb absència del president, el duc de Gor, juntament amb els vice-presidents: Manuel José Quintana i Eduardo Mendizábal, actuava de secretari Mateo Seoane. Aquest ramell de personalitats és una mostra de la importància que els polítics liberals pretenien donar a aquesta institució ,principalment en la creació d'escoles de pàrvuls. pàgs. 47-48. Vegeu també A. Gil de Zárate. Idem. pàg. 221
89. Gil de Zárate, A.: "De la Instrucción Pública en España desde 1834" Op. Cit. pàg. 221
90. Ortí i Lara, J.M.: "Las cinco llaqas de la enseñanza pública" Rev.: "El pensamiento español". Tom I, nº13. 30 de març de 1867.
91. "El Eco del Comercio", Nº 836, 20 de maig de 1845. "Concordato.- Poder oculto" pàgs. 2-3
92. Idem.
93. Idem.
94. "El Eco del Comercio", Nº 817, 27 d'abril de 1845. "Tolerància religiosa" pàgs. 2-3
95. B.O.I.P. nº1, 28 de febrer de 1841 "Introducción". "La publicación de un primer número de un periódico de cualquiera especie que sea, es siempre la ocasion oportuna de dar á conocer la naturaleza y objeto de la obra anunciada, por lo comun, en el prospecto de un modo general. Cuando se trata de un periódico de instruccion pública con carácter semi-oficial, no solo es oportuno y conveniente, sino en cierto modo necesario explanar suficientemente el designio

con que se procede y los medios adoptados para realizar una empresa nueva entre nosotros. Los encargados de la redaccion del Boletin oficial de instruccion pública aprovechan esta oportunidad cumpliendo en su concepto con un deber." Tom I, pàg. 1.

96. B.O.I.P. Tom I, nº1. "Parte oficial. Instruccion Primaria. Direccion General de Estudios." pàg. 6-7.
97. Idem.
98. B.O.I.P. Tom I, nº 2, 15 de març de 1841.
99. Montesino, P.: Manual para los maestros de escuela de párvulos. Madrid. Imp. Nacional-"Sociedad encargada en propagar y mejorar la educacion del pueblo".-1840.
100. B.O.I.P. Tom I, nº 3. 31 de març de 1841. pàg. 97.
101. B.O.I.P. Tom I, nº5. 30 d'abril de 1841. pàgs. 193-194.
102. B.O.I.P. Tom I, nº1. Op. Cit. "El Gobierno quiere en primer lugar que sus disposiciones relativas á toda clase de enseñanza sean conocidos de todos." pàgs. 1-2.
103. B.O.I.P. Tom I, nº6. 15 de maig de 1841. pàgs. 310-314.
104. Idem. pàg 310.
105. Idem. pàgs. 113-114.
106. B.O.I.P. Tom I, nº8. 15 de juny de 1841. pàgs. 333-339.
107. B.O.I.P. Tom II, nº 13. 31 d'agost de 1841. pàg. 43.
108. B.O.I.P. "Reglamento provisional de las Comisiones de Instruccion Primaria elemental". Tom II, nº 15. pàgs. 151-156.
109. Idem. Pàgs. 151-152.
110. B.O.I.P. Tom II, nº 16. 15 d'octubre de 1841. pàgs. 206-212. El Regent era Espartero i la noticia va tenir un cert ressó a la Mallorca oficial, en cara que amb una mica de retard, degut que el 1840 ja ho era i el maig de 1841 era nomanat Regent únic. (Notícia de la felicitació al Regent Excm. Sr. Baldomero Espartero. 8 de juliol de 1841. A.H.M.)

111. B.O.I.P. "Decreto del Regente del reino mandando que los arbitrios y obligaciones del ramo de instruccion pública no se incluyan en el presupuesto general del Estado de 1842". Tom II, nº 18, 15 de noviembre de 1841. pàgs. 279-281.
112. B.O.I.P. "Orden de S.A. el Regente del reino del 6 de Agosto de 1842, dando algunas instrucciones para la incorporacion de las suprimidas universidades de Cervera y Palma en la de Barcelona, y la creacion de Institutos de segunda enseñanza en aquellas provincias" Tom IV, nº 37, 31 d'agost 1842. pàgs. 116-118
113. B.O.I.P. "Reforma de Universidades" Tom IV, 37, 31 d'agost de 1842. pàg. 86
114. Idem. pàg. 87
115. B.O.I.P. "Reglamento para el regimen y gobierno de la Escuela Normal-Seminario central de Maestros de Instruccion primaria". Tom III, nº 29, 31 d'abril de 1842. pàgs. 335-350
116. Idem. pàg. 335.
117. "Reglamento orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria" *Gaceta de Madrid* del 15 d'Octubre de 1843. L'any 1843 es suprímida la Direcció General d'Estudis i es crea la Secció d'Instrucció pública del Ministeri de Governació.
 Ma Angeles Soler Balada: "El periodo de institucionalización de la Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1834-1868)". Rv. Documentación E. I. Segon trimestre 1982 nº 2, diu: "La primera tarea de Gil de Zárate, incorporado a la Sección recién creada, es la elaboración del Reglamento Orgánico de Escuelas Normales de Instrucción Primaria, que se aprueba por Orden de 15 de octubre de 1843. En dicho Reglamento se llama la atención a las Diputaciones y Comisiones de Instruccion primaria sobre la importancia y objetivos de estas instituciones". pàg. 39
118. "Boletin Oficial de Baleares", òrgan informatiu que posteriorment va transmetre la notícia als ajuntaments constitucionals, atès que les comissions locals d'instrucció primària depenien en primera instància de les corporacions municipals i en darrera instància del cap polític de la província.

119. Idem.
120. Circular signada per Caballero i adreçada al Cap polític a Madrid, 15 d'octubre de 1843. Document reproduït a J. L. Peset, S. Garma, J.S. Perez: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Op. Cit. pàg. 122. El Reglament complet és publicat a Colección legislativa de instrucción primaria. Madrid- 1856. pàgs. 60-65.
121. B.O.I.P. "Instrucción Secundaria". Tom IV, nº 39, 30 de setembre de 1842. pàg. 205
122. B.O.I.P. "Dirección general de estudios": "La dirección general de Estudios se ha servido aprobar como útil para la enseñanza las obras siguientes: ..." Tom IV, nº 44, 15 de desembre de 1842. pàg. 468
123. B.O.I.P. Tom VI, nº 64, 15 d'octubre de 1843, era una Circular de Ministeri de Governació de 20 de setembre de 1843, signada per Caballero, en la que es deia: "Inútiles serian las escuelas normales de instruccion primaria que con buen éxito se van creando en las provincias, y perdidos los sacrificios que estas hacen para sostenerlas, que los maestros que se forman en ellas no tuviesen una esperanza mayor de ser atendidos, y si sus conocimientos no se utilizasen para conseguir en tan importante ramo las mejoras que el Gobierno se propone al fundar tales establecimientos. Aunque es de creer que las corporaciones municipales, al proveer las plazas de maestros de primeras letras, tendrán en cuenta la mayor instruccion que deben poseer aquellos, conviene hacer una declaracion que al propio tiempo aumente el número de los alumnos de las escuelas ya establecidas, y sirva de estímulo á las provincias que todavía se hallan sin ellas para plantearlas. Por lo tanto el Gobierno provincial ha tenido á bien disponer que en lo sucesivo, y en igualdad de circunstancias, sean preferidos para la provision de las expresadas plazas de maestros de primeras letras los procedentes de las escuelas normales, siempre que estos hayan sido aprobados en ellas y recibidos su correspondiente título ....". pàg. 310
124. B.O.I.P. Tom VI, nº 64, 15 d'octubre de 1843, Circular del Ministeri de la Governació de la Península, en la que es va **resoldre** la nova planta i el presupost i: "1ª La escuela normal secundaria de maestros de instruccion primaria de esta corte, tendrá por ahora treinta alumnos interinos que se resolverán por mitad cada año".

2º Habrá en la escuela un director y tres maestros de planta

...

3º Las enseñanzas de la escuela se distribuirán del modo siguiente:

El director tendrá obligación de explicar á los alumnos las lecciones que sean necesarias de pedagogía ó métodos de enseñanza; se encargará asimismo de la instrucción moral y religiosa ....". pàgs. 310-312

En relació al paper del Govern, basta senyalar que era el que havia de nomenar: "Los tres maestros citados serán nombrados por el Gobierno á propuesta en terna del director" pàg. 311

125. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843: "El Gobierno provisional ha tenido á bien nombrar maestros de la escuela normal de instrucción primaria de esta corte, con arreglo á la órden de 28 de Setiembre último, á D. José Maria Florez, D. Jacinto Sarrasí y D. Joaquin Avendaño; el primero en propiedad, y los otros dos en calidad de interinos". pàg. 343
- En aquest mateix número del B.O.I.P. es publica el "Reglamento organico de las Escuelas Normales de Instrucción primaria" Op. Cit. pàg. 333-343
126. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843. Circular on el Ministeri de la Governació justifica el Reglament abans esmentat per impulsar les escoles normals de províncies. pàgs. 325-333
127. B.O.I.P. Idem. pàgs. 343-344.
128. B.O.I.P. Idem. Circular del 20 d'Octubre de 1843. pàgs. 344-345.
129. B.O.I.P. Tom VI. Reial decret del Ministeri de Governació de la Península Nº 67, 15 de desembre de 1843. pàg. 170
130. B.O.I.P. "Reglamento para el Consejo de Instrucción pública". 16 de desembre de 1843. Tom VII, nº 71, 31 de gener de 1843. pàgs. 37-44

Les seccions en que es dividia el Consell d'Instrucció pública i els seus individus eren: Secció d'Instrucció primària; Gregorio Sanz de Villavieja, president.- Pablo Montesino.- Bonifacio de Santos.- Marquès de Valgonera secretari.

2º Habrá en la escuela un director y tres maestros de planta

...

3º Las enseñanzas de la escuela se distribuirán del modo siguiente:

El director tendrá obligación de explicar á los alumnos las lecciones que sean necesarias de pedagogía ó métodos de enseñanza; se encargará asimismo de la instrucción moral y religiosa ....". pàgs. 310-312

En relació al paper del Govern, basta senyalar que era el que havia de nomenar: "Los tres maestros citados serán nombrados por el Gobierno á propuesta en terna del director" pàg. 311

125. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843: "El Gobierno provisional ha tenido á bien nombrar maestros de la escuela normal de instrucción primaria de esta corte, con arreglo á la orden de 28 de Setiembre último, á D. José Maria Florez, D. Jacinto Sarrasí y D. Joaquin Avendaño; el primero en propiedad, y los otros dos en calidad de interinos". pàg. 343

En aquest mateix número del B.O.I.P. es publica el "Reglamento organico de las Escuelas Normales de Instrucción primaria" Op. Cit. pàg. 333-343

126. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843. Circular on el Ministeri de la Governació justifica el Reglament abans esmentat per impulsar les escoles normals de províncies. pàgs. 325-333

127. B.O.I.P. Idem. pàgs. 343-344.

128. B.O.I.P. Idem. Circular del 20 d'Octubre de 1843. pàgs. 344-345.

129. B.O.I.P. Tom VI. Reial decret del Ministeri de Governació de la Península Nº 67, 15 de desembre de 1843. pàg. 170

130. B.O.I.P. "Reglamento para el Consejo de Instrucción pública". 16 de desembre de 1843. Tom VII, nº 71, 31 de gener de 1843. pàgs. 37-44

Les seccions en que es dividia el Consell d'Instrucció pública i els seus individus eren: Secció d'Instrucció primària; Gregorio Sanz de Villavieja, president.- Pablo Montesino.- Bonifacio de Santos.- Marquès de Valgonera secretari.

Secció d'Instrucció intermitja: Martín Fernandez Navarrete, president.- Pablo Montesino.- Juan Subercase.- Marques de Valgonera.- Juan Nicasio Gallego.- Andres Alcon.- Javier de Quinto.p Antonio Moreno.- Joaquim Hysern.- José Camps i Camps, secretari.

Secció de Ciències Mèdiques: Andrés Alcon.- Antonio Moreno.- Ramon Capdevila.- Ramon Frau.- José Camps i Camps.- Joaquim Hysern, secretario.

Secció de Justicia y Ciències eclesiàstiques: Gregorio Sanz de Villavieja, president.- Eugeni Tapia.- Juan Nicasio Gallego.- Miguel Golfanguer.- Juan Martin Carramolino.- Javier de Quinto, secretari. pàgs. 44-45

131. B.O.I.P. Tom VII, nº 71, 31 de gener de 1844. pàg. 85
132. B.O.I.P. Tom VII, nº 72, 15 de febrer de 1844. pàgs. 87-86
133. B.O.I.P. Tom VII, nº 73, 30 de febrer de 1844. pàg. 167
134. Idem. pàg. 207
135. B.O.I.P. Tom VII, nº 73, 30 de febrer de 1844. pàg. 208
- 135 bis. Quinto, J. "Bosquejo crítico del estado actual de la Instrucción pública en España" B.O.I.P. Tom VII 2ª serie, nº 1, 15 d'abril 1844. pàgs. 256-272.
Comença una nova època pel B.O.I.P. baix la direcció de Javier de Quinto: "El Boletín oficial de Instrucción pública ha pasado al dominio y direccion particular. Este periodico conserva sin embargo su anterior carácter, y sigue sirviendo de medio de comunicacion entre el Gobierno y los encargados de los estudios públicos". B.O.I.P. idem pàg. 253
136. B.O.I.P. Tom, 2ª serie, nº 5, 15 de juny de 1844. pàgs. 380-381.
137. B.O.I.P. Tom VII 2ª serie, nº 6, 30 de juny de 1844. pàgs. 413-418 . Aquests exàmens es refereixen als celebrats 27 de novembre de 1843.
138. "Exámenes generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción primaria de las Baleares" Octubre

de 1844. Palma, Imp. Nacional-Juan Guasp- 1844.

També el "Diario Constitucional", nº 72, 11 de desembre de 1844 a partir de la pàg. 2 ens ofereix una extensa informació i reproduïx íntegrament el discurs del cap polític Joaquim Maximiliano Gibert.

139. Vegeu la publicació "La Estrella Balear" al seu article: "Instrucción Pública", nº 1, del 3 de desembre de 1844, dedica tres pàgines a aquest esdeveniment escolar.
140. Malgrat, en els ambients moderats es respirà una inclinació al pactisme amb l'Església, i malgrat l'anticlericalisme dels liberals radicals, i per a 1844 es plantejava la regulació dels estudis de teologia, al B.O.I.P. Tom VII 2ª serie, nº 5, 15 de juny de 1844. pàgs. 383-405
141. D'aquest tema en parla Antonio Alvarez Morales a: Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, I.E.A.-1972. pàg. 163.
B.O.I.P. "Real órden disponiendo que se formule un proyecto de arreglo general de enseñanza intermedia y superior". Tom VII, nº 73 , 29 de febrer de 1844. pàgs. 127-128.
Vegeu també: Antonio Viñao Frago: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 336.
Fruit d'aquest comanda "Proyecto de arreglo de la enseñanza intermedia y secundaria". Aquest document es troba reproduït en el Tom VII 2ª sèrie, del 30 de novembre de 1844, pàgs. 729-741 i del 15 de desembre de 1844. pàgs. 760-768
142. B.O.I.P. "Real órden disponiendo que se formule un proyecto de arreglo general de la enseñanza intermedia y superior". Op. Cit.
143. B.O.I.P. Tom VIII, nº 18 , del 30 de setembre de 1845. pàgs. 545-594
Vegeu els comentaris d'Antonio Viñao: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàgs. 338-339
144. Idem.
145. Idem.
146. Vegeu també el tom II de la Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàgs. 117-208, a on es reproduïx la "Exposición" de Pedro José Pidal de 17 de setembre de 1845.

147. Idem. pàgs. 208-239. També signat per Pedro José Pidal el 17 de setembre de 1845.
148. Idem. pàg. 209
149. Gil de Zárate: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. Tom I. pàg. 183
150. Terron, Eloy: Sociedad e ideologías en los orígenes de la España contemporánea" Barcelona, Edit. Península-1969. pàg.120
151. Viñao Frago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 299
152. Cuenca Toribio, J. M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España Contemporánea. (1833-1985). Madrid, Edit. Alhama-1985 pàg.2
153. Idem pàg. 3
154. Idem pàg. 3. Vegeu també Cuenca Toribio: Aproximación a la Iglesia contemporánea en España. Madrid, Edit. Rialp-1978
Vegeu també Cuenca Toribio: Iglesia y Burguesia en la España liberal. Madrid, Edit. Pegaso-1979
155. Cuenca Toribio, J.M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 3
156. "Manifiesto de S.M. la Reina Gobernadora sobre la marcha del gobierno", del 4 d'octubre de 1833. "Decretos del Rey nuestro señor y de la Reina, su Augusta esposa". Tom XVII, Madrid. Imp. Real-1834.
157. Vegeu Llorca-García Villalosa- Montalbán.: Historia de la Iglesia Católica. Tom IV, Madrid, B.A.C.-1963 pàg. 535.
158. Idem pàg. 536
159. Monés, Jordi.: El Pensament escolar i la Renovació pedagògica a Catalunya. (1833-1938). Barcelona. Edit. La Magrana-1977 pàgs. 57-58
160. Idem pàgs. 59-60

161. Monés, Jordi.: "El Pensament escolar i la Renovació pedagògica a Catalunya. (1833-1938)". Op. Cit. pàgs. 61-62
162. Jover Zamora, J.M.: "Situacion social y poder político en la España de Isabel II" a Historia social de España. (Segle XIX). Madrid, Edit. Guadiana de publicaciones-1972.
163. Cuenca Toribio, J.M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España contemporanea. Op. Cit. pàg. 5.
164. Descola, Jean.: La vida cotidiana en la España romántica. (1833-1868). Barcelona, Edit. Argos Vergara-1984 pàg.66
165. Idem pàgs. 66-67
166. Balmes, Jaume.: Obras completas. Op. cit. "La religiosidad de la Nación española". Tom VI. pàgs. 105-200. Cita en concret pàgs. 199-200. Es refereix a un article publicat a "La civilización", nº17, corresponent a la primera quinzena de 1842.
167. Balmes, Jaume.: Obras completas. Op. Cit. Tom VI. pàgs. 264-288
168. Idem pàg. 276
169. "Concordato.- Poder oculto" "El Eco del Comercio", del 20 de maig de 1845. nº 836. pàg. 2
170. Idem
171. Gil de Zárate, A.: De la Instruccion pública en España. Op. Cit. pàg. 116
172. Idem pàg. 138. Gil de Zárate considerava que entregar l'ensenyança al clero era renunciar al poder civil. pàg. 139
173. Monés, Jordi.: El Pensament Escolar i la Renovació pedagògica a Catalunya. (1833-1838). Op. Cit. pàg. 41
174. Mariano i Pesset, J. L.: La Universidad española (XVIII-XIX). Despotismo Ilustrado y Revolucion Liberal. pàg. 560.

175. Idem pàg. 461
176. Flores, A.: Ayer, hoy y mañana. 3 toms, Barcelona -
-1982-1983.
177. Mulet Trobat, B.: La creació de l'Escola Normal de Mestres
en els seus orígens i el Liberalisme. (1842-1849).
Palma, Servei de Publicacions de la UIB-1987. pàg. 92
178. Gornet i Cornet, J.: "La Religion considerada como
la base de la civilizacion" Rev. "La Civilizacion" 1841.
pàgs. 60-73. Cita en concret pàg. 68.
179. Idem pàg. 72
180. Costa i Borràs, .: Observaciones sobre el presente y
el porvenir de la Iglesia en España. Barcelona-
-1856. pàg. 94
181. Idem pàg. 94
182. Idem pàg. 98
183. "El Católico", nº 1180, de dia 24 de maig de 1843.
pàg. 425
184. Idem pàg. 426
185. Idem pàg. 426
186. Idem pàg. 426
187. Idem pàg. 426
188. "El Católico", de dia 20 de març de 1848.
Vegeu Alzina Roca, Josep Maria.: El tradicionalismo
filosófico en España. Su génesis en la generación romántica
catalana. Barcelona. Edit. Promociones publicaciones
universitarias-1985. pàg. 111
189. "El Reparador", tom II, 1842. pàg. 156
190. Alzina Roca, J. M.: El tradicionalismo filosófico en
España. Op. Cit. pàg. 114
191. Fuente, Vicente de. : "Historia de la Instrucción pública
en España y Portugal: obras modernas de ella. Boletín
Revista de la Universidad de Madrid, tom I, nº 1, 1873
pàg. 188.

192. Idem. pàg. 190

193. Gil de Zárate, A. de.: De la Instrucción pública en España. Tom I, Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1855. pàgs. 138-139.

Aquesta referència és molt més llarga i molt significativa. La seva pressió per la pèrdua de sobirania de l'Església resulta insistent i en tots els aspectes: polític, en els dominis de la intel·ligència, i fins i tot en tot. En definitiva el que creia Gil de Zárate era que els interessos de la societat civil no coincidien amb els de l'Església i que: "que teniendo la sociedad eclesiástica su pensamiento propio, sus intereses, sus necesidades y sus tendencias, que no siempre estan, ni pueden estar, acordes con lo que exige la sociedad civil, es un contrasentido poner en sus manos la enseñanza". pàg. 139

194. Esteban Mateo, Leon.: "El laicismo escolar hispano: notas para su historia". Rev. "Educadores", nº103 -1979. pàgs. 393-402.

195. Idem pàg. 127.

La religió era un element fonamental per a la formació dels ciutadans. Bé se'n cuidaven de recordar-ho les revistes més pròximes a l'Església.

Veure un exemple significatiu i prou aclaridor a la revista: "La religion", en el seu puntual comentari bibliogràfic sobre el Catecismo Catòlic de Ballot: "La obra que bajo este título anunciamos en nuestro último número haber escrito en idioma catalan, y dedicado á los padres de familia J. R. P. R. para la instruccion de la juventud en los fundamentos de su creencia religiosa, merece en verdad que nos ocupemos de ella un momento. No es nuestro solo parecer el que emitimos, sino el voto de su sabio y respetable censor eclesiástico, y el comun sentir de personas tan piadosas como ilustradas. Presentar una ecsacta idea de lo mas sublime que contiene la Religion, esplicar sus dogmas, detallar su historia desde el principio del mundo hasta el dia, con una concision y ecsactitud admirables, enseñar las mácsimas de la mas sana moral que únicamente pueden ser inspiradas por su divino fundador que vino del cielo á rectificar los estravíos de la razon humana;..." Tom V, 1839. pàg. 63

Les tesis de fonamentar la moral a partir de la formació religiosa eren defensades, no tan sols, pels moderats sinó també pels moderats progressistes i pels socialistes utòpics. Vegeu Fermín Caballero (Liberal): "Pero de todas las enseñanzas la principal, la que más cuidado merece es la religiosa". Citat per Antonio Heredia a: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 209

196. Gil de Zárate, A.: De la Instruccion Pública en España.
Op. Cit. pàg. 116
197. Heredia, A.: Política docente y filosofia oficial en la España del siglo XIX. Op. cit. pàg. 208
198. Gil de Zárate, A.: De la Instruccion pública en España.
Op. Cit. pàg. 116
199. "El Eco del Comercio", nº 16 de febrer de 1845. pàg. 2
200. Idem. Per veure quina era la interpretació que feia "El Tiempo" dels afers en Roma cal consultar a Jaume Balmes: Obras Completas. Op. Cit. "Asuntos eclesiásticos". pàgs. 136-150
201. Idem.
202. Batlles i Torres-Amat, Marià.: "Discurso Inaugural que en la apertura de la Universidad Literaria de Valencia" València, Imp. Benito Monfor-1844. pàg. 20
203. Idem pàg. 12
Aquesta visió, malgrat sembli moderada, sortia d'un militant del partit Liberal.
204. Idem pàg. 22
205. Idem pàgs. 27-28
206. "El G. Nacional": "Influencia del clero en la Educacion popular", nº 1343, 11 de setembre de 1839. pàg. 1
207. Idem pàg. 2
208. Idem pàg. 2
209. Idem pàg. 2
210. Una síntesi de les característiques d'aquesta política educativa ens els ofereix Puelles Benítez, Manuel.: Educación e ideología en la España contemporánea. (1767-1975). Op. Cit. pàgs. 109-120.
211. Medina, Esteban.: La lucha por la educación en España, 1770-1970. Op. Cit. pàg. 46
212. Esteban Mateo, L.: "El laicismo escolar hispano: notas para su historia". Op. Cit. pàgs. 126-127

213. Idem (pàg. 127
També es pot trobar reproduït a Sánchez de la Campa.: Historia filosófica de la Instrucción Pública en España. Burgos, Imp. Timoteo Arnaiz-1874 pàgs. 249-268
També a Historia de la Educación MEC. Tom II, Op. Cit. pàgs. 208-239.
214. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 205-206.
215. Idem pàg. 206
216. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàg. 145
217. Simón Palmer, M^a del Carmen.: La enseñanza privada de grado medio en Madrid (1820-1868). Madrid. Ed. Instituto E. Madrileños-1972.
218. Pidal, P. J.: Llei de dia 2 d'abril de 1845, citat per Antonio Heredia: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg 211
219. "Convenio celebrado el 27 de abril de 1845 entre las cortes de España y Roma, representadas, la primera, por el señor Don José del Castillo y Ayensa, Ministro Plenipotenciario de su Magestad C, y la segunda, por Monseñor Lamburschini, Ministro Secretario del Estado de Su Santidad." Vegeu-ne un extracte a Jaume Balmes.: Obras Completas Op. Cit. pàgs. 319-320.
220. Idem pàg. 319
221. Balmes, J.: Obras Completas Op. Cit. pàgs. 313-314
222. Pidal, P. J.: "Exposicion a S. M." Reproduïda a Sánchez de la Campa: Historia filosófica de la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàgs. 234-248. Cita en concret pàg. 237
223. Idem pàg. 239
224. Pla Pidal-Gil de Zárate. 17 de setembre de 1845. reproduït a Sánchez de la Campa.: Historia filosófica de la Instrucción Pública en España. op. Cit.
225. Idem

226. Seoane, M.C.: Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX. Madrid, Edit. Alianza Universidad-1983.
227. Gómez Aparicio, P.: Historia del periodismo español. Madrid, Edit. Nacional-1967.
228. Edició a cura de M. Tuñon de Lara- A. Elorza- M. Pérez Ledesma: Prensa i sociedad en España (1820-1936). Madrid, Edicusa-1975. En concret ens interessa l'aportació al V Col.loqui de Pau de Mercedes Cabrera, Antonio Elorza, Javier Valero i Matilde Vazquez: "datos para un estudio cuantitativo de la prensa diaria madrileña (1850-1875)." pàgs. 47-147., ens fa una anàlisi quantitativa de la premsa madrilenya diària en aquells anys, qualitativa, i una síntesi de l'evolució legal de les lleis d'impremta i reglaments en qüestió de llibertat d'impremta.
També es pot consultar, per tenir una idea de la proliferació de publicacions diàries i periòdiques en aquesta època cal consultar, entre altres, Juan Carlos Fernández Pulpeiro: Apuntes para la historia de la prensa en el siglo XIX en Galicia. A Coruña, Ediciós do Castro-1981.
229. Hartzenbusch, E.: Apuntes para un Catálogo de periódicos madrileños desde 1661 al 1870. Madrid, Establecimiento tip. Sucesores de Rivadeneyra-1984.
230. Idem pàg. 44
231. Vegeu: Seoane, M.C.: Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX. Op. Cit. pàg. 149.
232. Vergés, M.: La prensa catalana del vuit-cents. Barcelona, Edit. Barcino-1937.: "Advertiment: En aquesta antologia hem procurat d'assenyalar, especialment, el procés dels ideals patriòtics, l'evolució de les tendències literàries, i la progressiva depuració lingüística, a través de la premsa catalana del vuit-cents. Per això, ultra les publicacions periòdiques exclusivament redactades en català més remarcables en aquests diversos aspectes de la renaixença, s'hi troba representat algun periòdic bilingüe.
El present volum -primer dels tres de què constarà l'obra- comprèn les publicacions aparegudes fins a l'any 1874". pàg. 5.
233. Idem. pàgs. 8-12.

234. Torrent, J. i Tassis, R.: Història de la premsa catalana Tom I, Barcelona. Edit. Bruguera-1969 pàg. 51
 "L'article que podem considerar com a editorial de cada número està escrit en forma de sermó fet pel Pare Arcàngel -al segon número, el predicador serà l'Hermano Buñol- ...25 d'abril, ... -Aquest exordi, amb l'objectiu que condiciona la llibertat i la insistència en els béns materials, ..." és una forma de situar "Lo Pare Arcàngel" dins el moderantisme català. pàgs. 51-52
235. Idem pàg. 51
236. Reial Decret de gener de 1834 i Reglament de 10 de juny de 1834.
237. Vegeu: Caballero, F.: El gobierno y las Cortes del Estatuto Real. Madrid-1837
238. La llei de 22 de març de 1837 és la culminació legislativa d'un procés ja iniciat al Reglament de juny de l'any 1834, és útil per cubrir buits legals. Vegeu "Gaceta de Madrid" de dia 26 de març de l'any 1837.
239. Segura, Isabel i Selva, Marta.: "Revistes de dones": "Aproximació a l'estudi de l'evolució de la premsa de dones (1845-1935)". Barcelona, Edhasa-1984. pàg. 13
 És una contribució a la realitat de la dona.
240. "Pensil del bello sexo. Colección de poesias, novelitas, biografía, ..." Barcelona. Imp. J.M. Grau-1845. "És un recull de poemes i novel·les curtes de les autores abans esmentades, algun pensament de J. Mañé i Flaquer sobre la condició de la dona". Idem
241. Sobre Narcís Monturiol vegeu Santiago Riera i Tuèbols: Narcís Monturiol, una vida apassionant, una obra apassionada. Barcelona, Edit. Generalitat de Catalunya-1986.
 Dedica el capítol III a "La Madre de Familia", que presenta així "la dècada dels anys quaranta, concretament a partir de 1844, contempla la col.laboració de Monturiol en publicacions que tendran durada diversa però gairebé sempre el mateix final: la suspensió governativa". pàg. 29
 Dia 7 de juny n'apareix el primer número, però només va durar fins al vuitè. Per altra banda, Josep Puig Pujades: Vida d'heroi, inventor de la navegació submarina Barcelona. Imp. L'Avenç-1918 ens reproduïx la presentació.

pàg. 45. Remarca l'objecte de la publicació: "He aquí nuestras ideas relativamente a la sociedad doméstica. Para nosotros la familia es lo mas sagrado, y, lo mismo que para los demás, es el arca santa que llevamos a costas procurando salvarla de todos los escollos y calamidades ..."

Un dels temes fonamentals serà no només la família sinó l'emancipació de la dona, que constitueix una de les causes de la seva desaparició.

242. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàg. 16
243. Aribau, B. Carles.: "A la Pàtria" (Trobes). Entre altres llocs, la podem trobar reproduïda a Josep M. Miquel i Vergés: Els Primers Romàntics dels Països de llengua catalana. Barcelona, Edició Facsímil realitzada per Leteradura, 1ª edició a càrrec de Biblioteca Catalana, Mèxic-1944. pàgs. 55-57, de la que Miquel i Vergés diu: "La renaixença ja estava iniciada quan s'escribí l'Oda, composició d'avenç i no d'impuls; l'error arrenca de l'absurd que representa cercar per a tot fórmules simples i, en aquest cas, el d'una data que obri cronològicament un període. La renaixença era a l'ambient i se'n troben símptomes tot al llarg del segle XVIII. A començament del segle XIX -per posar de relleu un sol fet de forces propulsores- es van fent esforços per retornar la universitat de Cervera a Barcelona, ambició important si es té en compte que en estudiar les causes de la seva restauració, portada a terme l'any 1837, s'han valorat d'anhel renaixentista".
Cita el discurs del doctor Pere Bosch-Gimpera a la Universitat de Barcelona (13 de desembre de 1937) pàg. 53
244. Alegret, Joan.: "Tres textos polèmics reivindicatius de la llengua catalana a 'El Guardia Nacional'". Barcelona. "In Memoriam Carles Riba (1959-1969)", Edit. Ariel. pàgs. 15-27
245. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàg. 137
246. "Libertad! Seguridad!", Rev. "El Vapor", nº 153, 18 de desembre de 1835.
247. Idem

248. Idem
249. Idem
250. Idem
251. Idem
252. Idem
253. Idem
254. Idem
255. Comentaris com aquest els podem trobar a Josep Mª Oller i Romeu a: Introducció al socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837) Barcelona, Edicions 62- 1969. pàgs. 7-8
256. Segons Robert Marrast: Espronceda. Artíclel et discours oubliés. pàg. 7, aquest article fou publicat per Espronceda. vegeu també Mª Cruz Seoane: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 152
257. És millor reproduir algun paràgraf de l'article tal com es va publicar: "Política y filosofía": "Libertad. Igualdad. Fraternidad": "Estas tres palabras evangélicas son el susto de los opresores de la tierra, el lema y esperanza de la humanidad. Las pronuncian los pueblos con entusiasmo, las repiten con alegría los libres vencedores, y alborozan en secreto el corazón de los oprimidos. Ellas son el símbolo de la alianza universal, la misión actual de la Europa moderna y el término á que por escabrosas sendas y a través de mares de sangre se atropellan las naciones en su marcha atrevida y azarosa. Pero al proclamarlas no siempre las entendieron las masas; y la libertad, que pudieron comprender apenas, comparándola con la servidumbre que acababan de sacudir, no era bastante á existir por si sola, aisladamente considerada, ni á establecer nada fijo sin la clara inteligencia de las palabras igualdad y fraternidad. Compendiado está en ellas el catecismo de la libertad moderna".
258. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàg. 165

259. Vicens Vives, Jaume.: Cataluña en el siglo XIX. Madrid, Edit. Rialp-1961 pàg. 291
260. "El Proletario" Rev. "El Vapor", 19 de novembre de 1835. Reproduït a Josep Maria Ollé i Romeu: Introducció al socialisme utòpic a Catalunya. Op. cit. pàgs. 21-25
261. Idem
262. Idem pàgs. 22-23
263. Idem pàg. 25
264. Idem pàg. 25
265. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàgs. 8 i 15
Sobre els conflictes de referència que es produïren a Barcelona, vegeu el dossier: "Bullangues a Barcelona del XIX (1835-1843)" Rev. "L'Avenç" n^o87, novembre de 1985. pàgs.31-48
266. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic. Op. Cit. pàg. 30-31
267. Idem pàgs. 31-32
268. Idem 16 de gener de 1836. pàg. 33
269. Idem pàg. 35
270. Idem pàg. 35-36
271. Idem 27 de gener de 1836. pàg. 41
272. "El Vapor", 3 de novembre de 1835, reproduït a: Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàg. 73
273. "El Vapor", 8 d'abril de 1836. Idem pàg. 73
274. "El Vapor", 8 d'abril de 1836. Idem pàg. 73
275. Idem pàg. 73
276. "El Vapor", 9 de juliol de 1836. Idem pàg. 74
277. "El Vapor", 14 de juliol de 1836. Idem pàg. 75
278. "El Vapor", 24 de juliol de 1836. Idem pàg. 76
279. "El Vapor", 29 d'agost de 1836. Idem pàg. 77

280. "El Vapor", 7 de novembre de 1836. Idem pàg. 87
281. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàgs. 10-11
282. Idem pàg. 11
283. Idem pàg. 11
284. "El Guardia Nacional", 3 de gener de 1836
285. "El Vapor", 1 de febrer de 1836
286. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàgs. 164-165
287. "El Guardia Nacional", "Que es la Educacion?". 24 de gener de 1838. n^o778. Signat per S., pàg.5
288. "Eco del Comercio", 21 d'octubre de 1834.
289. Idem, 12 de febrer de 1838.
290. Alvarez Morales, A.: Génesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit.
291. "El Guardia Nacional", "Que es la Educacion? Op. Cit.
292. Heredia, A.: Política docente y oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 113
293. "El Guardia Nacional", 18 de febrer de 1838.
294. Idem.
295. Idem.
296. Idem
297. Idem
298. Idem
299. Idem
300. Idem
301. Idem
302. "El Guardia Nacional", "Circular del Ministerio de la Gobernacion de la Península", signada per Someruelos el 20 d'agost de 1838. n° 968, 6 de setembre de 1838. pàg. 1

303. Idem.
304. Idem. Es tracta de la reproducció del Pla d'instrucció primària del ministre signat pel Ministre Someruelos el 21 de juliol de 1838, però no aprovat.
305. "Reglamento de las escuelas públicas de instruccion primaria elemental" signat pel ministre Valgonera el 26 de novembre de 1838. Es torba reproduït a Historia de la Educación en España. Textos y Documentos. De las Cortes de Cadiz a la Revolución de 1868. Op. Cit. pàgs. 155-190. També a C.L.I.P. Madrid-1856. pàgs. 12-36
306. "El Guardia Nacional", "Exámenes públicos", nº 991 del 29 de setembre de 1838. pàg. 2
307. Idem.
308. Vegeu per exemple "El Guardia Nacional", "Instruccion Pública" signat per Meadoro, nº 971 del 9 de setembre de 1838 pàg. 3 i "Instrucció Pública", nº 991 signat per El amante de la Instruccion del 29 de setembre de 1838. pàg. 2-3. La cita en concret és d'aquest darrer article.
309. Idem.
310. Idem.
311. Idem.
312. "El Guardia Nacional", "Salas de asilo" , nº 1001 del 9 d'octubre de 1838. pàg. 3
313. Idem.
314. Idem.
315. Idem.
316. Idem.
317. Idem.
318. "El Guardia Nacional", "Oposicion", nº 971 del 9 de setembre de 1838. pàg. 1;
319. Idem.
320. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 192

321. Alegret, Joan.: "Tres textos polèmics reivindicatius de la llengua Catalana a "El Guardia Nacional". In memoriam Carles Riba (1959-1969). Barcelona-1973. pàgs. 15-27
322. "El Guardia Nacional", comentari a on es presenta l'article **aparegut** a "El Constitucional" de Barcelona, sobre el llibre de Matinez de la Rosa: Libro de los niños. Madrid-1839. pàgs. 1-2
323. Idem. pàg. 1
324. "El Guardia Nacional", "El Estudiante" nº 1337 del 4 de setembre de 1839. pàg. 2
325. Idem. pàg. 2
326. Seoane, M^a. Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 177
327. "EL Guardia Nacional", "Influencia del Clero en la educacion popular", nº 1343 del 11 de setiembre de 1839. pàgs. 1-2, cita en concret pàg. 1
328. Idem. pàg. 1
329. Idem. pàgs. 1-2
330. Idem. pàg. 2
331. Idem.
332. Idem.
333. "El Guardia Nacional". "A las madres de familia, tocante a la primera educacion de la infancia", signat per Josefina, nº 1278 del 8 de juliol de 1839. pàgs. 3-4, cita en concret pàg. 3
334. Idem. pàg. 3
335. Idem.
336. Idem.
337. Idem.
338. Idem.
339. Idem.
340. Idem. pàg. 4

341. Martí, Casimir.: "Alzamiento y despliegue del sistema liberal" Op. Cit. pàgs. 204-205
342. Aquesta Reial Ordre de 5 de juny de 1839 signada pel Ministre de Governació, Carramolino, es bastant significativa perquè es va conservar durant la resta del segle XIX: "los editores de los periodicos e impresores de hojas volantes debían presentar al jefe político, dos horas antes de la distribución, un ejemplar de este impreso a fin de que éste pudiera prevenir su circulación, lo lo que establecia una cuasi-censura previa". M. Cabrera, A. Elorza, J. Valero i M. Vazquez.: "Datos para un estudio cuantitativo de la prensa diaria madrileña (1850-1875)" a Prensa y sociedad en España "1820-1936". a cura de M. Tuñon de Lara, A. Elorza i M. Perez Ledesma. Madrid, Edicusa-1975. pàg. 58
343. "El Guardia Nacional". "De la prensa periodica", signat per F.F. de S. nº 1275 del 8 de juliol de 1839. pàg. 2
344. Idem. pàg. 2
345. Idem.
346. Idem
347. Idem. pàg. 3
348. "El Guardia Nacional". "Oposicion", Op. Cit. pàg. 1
349. Vegeu Reial Ordre de 6 de maig de 1834 publicada a l'"Eco del Comercio" nº 9 del 9 de maig de 1834 i citada per J.L. Peset, S. Garma i J.S. Perez Garzón.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Madrid, Edit. Siglo XXI-1978. pàg. 11
350. "Eco del Comercio. "Escuelas Normales" nº131, 8 de setembre de 1834.
351. ""Eco del Comercio". Reial Decret de 31 d'agost de 1834. nº127, del 4 de setembre de 1834.
352. Vegeu a J.L. Peset, S. Garma i J.S. Pérez.: Ciencias y enseñanza en la Revolucion burguesa. Op. Cit. pàg. 12
353. Idem.
354. "Eco del Comercio", nº 129 del 6 de setembre de 1834
355. Idem.

356. "Eco del Comercio". Reial Decret de 4 de gener de 1834.
5 de gener de 1834
357. "Eco del comercio". nº 62 de 17 de juliol de 1834 pàg. 4
El 7 de gener de 1836 el "Eco del Comercio" insistia amb el tema a
"Estadística de la premsa periódica".
358. Idem.
359. Seoane, M.Cruz.: Historia del periodismo en España. Op.
Cit. pàgs. 150-151
360. Idem. pàg. 150
361. "Eco del Comercio". Reial Ordre de 21 d'octubre de 1834.
13 de gener de 1835. nº 258 .
362. "Eco del Comercio". "Instruccion pública", del 12 de febrer
de 1838
363. Alvarez Morales, A.: Génesis de la Universidad española.
Op. Cit. pàg. 91-92
364. "Eco del Comercio". Reial Ordre de 31 de gener de 1835.
365. "Eco del Comercio". "A la juventud reformista", nº 252
del 9 de febrer de 1845. págs. 3-4
366. Comelles, J.L.: Los moderados en el poder. 1844-1854. Madrid,
Edit. C.S.I.C.-1970
367. "Eco del Comercio". "A la juventud reformista". Op. Cit.
pàg. 3
368. Idem.
369. Idem.
370. Idem.
371. Idem.
372. Idem.
373. Idem.
374. Idem. pàgs. 3-4
375. Idem. pàg. 4

376. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 192
377. Marichal, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. 1834-1844. Madrid, Edit. Cátedra-1980. pàgs. 239-240. Vegeu també l'"Eco del Comercio del 27 d'agost de 1842.
378. D'aquestes polèmiques ens parala Mª Cruz Seoane:Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 178
 Cal també consultar a Federico Suarez: Donoso Cortés y la fundación de El Heraldo y El Sol. Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra-1985.
 Per conèixer concretament la cita vegeu: "Eco del Comercio". nº 1135 del 8 de juny de 1837 i nº 1141 del 14 juny de 1837.
 També cal consultar a Angel Garrorena Morales: El Ateneo de Madrid y la teoria de la Monarquía Liberal. 1836-1847. Madrid, Instituto de Estudios Políticos-1974. pàg. 511
379. "Eco del Comercio". "La Revolucion. Los partidos". nº790 del 27 de març de 1845. pàg. 1
380. Idem. pàg. 2
381. "El Amigo del Pais, periodico de la Sociedad Económica Matritense". "Informe pedido por la Casa Real, Sobre una escuela práctica de Agricultura aprobado por la S.E.M." Tom I, Madrid, Imp. Ignacio Boix-1844, nº 1 de l'1 de març de 1844. pàg. 17-26, cita en concret pàg. 17
382. Idem. pàg. 19
383. Idem. pàg. 19
384. Idem. pàg. 22
385. "El Amigo del Pais". "Instruccion Agronómica en Alemania", signat per Agustin Pascual. Tom I, nº 4 del 15 d'abril de 1844. pàgs. 116-120. Cita en concret pàgs. 116-117
386. Idem. pàg. 117
387. Idem. pàg. 117
388. Idem. pàg. 118
389. Idem. pàg. 118
390. Idem. pàg. 118

391. Idem. pàg. 118
392. Idem. pàg. 119
393. "El Amigo del Pais". "Biografia del Ilustrisimo Señor D. Jose Mariano Vallejo, Senador por la provincia de Granada, y ex-director jeneral de estudios". Tom II. Madrid, Imp. Ignacio Boix-1844. nº 17 de l'1 de novembre de 1844. pàgs. 117-128. Cita en concret pàg. 117
394. Idem. pàg. 120
395. Idem. pàg. 120
396. Idem. pàg. 121
397. Idem. pàg. 127
398. Idem.
399. Idem.
400. "El Amigo del Pais". Tom III. Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1845. Del 15 d'abril al 15 de desembre.
401. Idem. "Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo" nº32, 15 de juny de 1845. pàg. 23-24
402. Idem. "Variedades" pàg. 255
403. Idem. Vegeu també P. Montesino: "Estatutos de la Sociedad establecida en Madrid para propagar y mejorar la educacion del pueblo". a Pablo Montesino: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Madrid, Imp. Nacional-1840. Vegeu també Antonio Gil: "Montesino a la luz de la moderna pedagogía de párvulos". Revista de Pedagogía, nº 53- 1927. pàgs. 203-211 fins i tot Pablo Montesino: "Escuela de parvulos" B.O.I.P. Tom IX-1846. pàgs. 67-77/131-141.
404. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. "Escrito en virtud del acuerdo de la Sociedad encargada de propagar y mejorar la educación del Pueblo". Bilbao, Imp. J.D. Delmás-1864
 Per tenir una visió general del significat de Pablo Montesino a la pedagogia del XIX cal consultar: J. Sama: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Barcelona, Imp. Bastinos-1888 i B. Sureda: Pablo Montesino: Liberalismo y educación en España. Ciutat de Mallorca, Edit. Premsa Universitària-1984.

405. "Amigo del Pais". "Reflexiones sobre la Memoria leida en la Junta general de la Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo". Tom III, Op. Cit. signat per J.A.S. pàgs. 223-224/ 257-260/ 289-292/ 353-360.
406. Idem. pàg. 353
407. Idem. pàgs. 353-354
408. Idem. pàg. 354
409. Idem.
410. Idem. pàg. 356
411. Idem. pàg. 359.
412. Sureda, B.: "Periodismo y educación en los inicios de de la España Contemporanea." Rev.: "Educació i Cultura", nº 3-1982, pàg. 71.
413. Ballesteros, J.M.: "Minerva de la Juventud Española" 5 toms de l'agost de 1833 a 1834, Madrid, inicialment imp. Tomas La Vega-1835.
 És autor de: Manual de sordomudos. Madrid, Imp. Colegiala de Sordomudos-1836.
 Amb la col.laboració de F. Fernández Villabrille: Curso elemental de instrucción de Sordomudos. Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos-1845. (B.N.M. 1/43719).
Curso elemental de istrucción de ciegos. Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos y Ciegos-1847 (B.N.M. 1/68945).
 Un resum de la seva labor es pot trobar a "Ballesteros, Juan Manuel (1794-1868)" de Julio Ruiz Berrio col.laboració al Diccionario Ciencias Educación. Historia de la educación. II. Dirigit per Agustín Escolano Benito. Madrid, Anaya-1985. pàg. 20-21.
414. Ballesteros, J.M.: "Minerva de la Juventud Española." pàg. 3, tom I.
415. Idem pàg. 5
416. Idem pàg. 6
417. Sureda, Bernat.: "Periodismo y educación en los inicios de la España Contemporanea." Op. Cit. pàg. 71.
 El primer article sobre sord-muts apareix a la pàg. 52 amb el títol: "Educación de Sordo-Mudos", i "Educación de Ciegos" a la pàg 67.